

CIVILNÍ SPRÁVA VOJENSKÝCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNIC NA MORAVĚ V ROCE 1814^[1]

Jiří Luňáček

Civil Administration of the Military Main Field Hospitals
in Moravia in 1814

Abstract: Based on the analysis of archival resources the author explains the hitherto completely uncharted issue of the civilian administration of the originally military main field hospitals located in Moravia in 1814. The author proceeds to explain the reasons why the administration of the hospitals was changed, what the implications were for both the military and civilian sectors, and how this change affected the hospitals and the patients themselves. The author further demonstrates that the change in administration effectively impacted the staffing of hospitals in particular and explains why civilian administration was not found to be more effective than military administration.

Historická demografie, 2022, 46:2, 101–139

Mgr. Bc. Jiří Luňáček, Ph.D., Katedra asijských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, třída Svobody 686/26, 779 00 Olomouc; jiri.lunacek@upol.cz; jlunacek@seznam.cz.

Keywords: Austrian army, military medicine, the main field hospital, civil administration, health care

Úvod

Dne 26. 7. 1813 zahájila svoji činnost vojenská Hlavní polní nemocnice č. 12 Jihlava. Byla to první ze šesti vojenských hlavních polních nemocnic, které postupně vznikly na území dnešní Moravy v druhé polovině roku 1813. Účelem těchto speciálních zdravotnických zařízení bylo zajistit dlouhodobou lékařskou péči raněným a nemocným vojákům především z řad rakouské armády. Ústředním důvodem, proč byly v druhé polovině roku 1813 budovány hlavní polní nemocnice na území dnešní Moravy, tedy daleko od míst, kde se právě bojovalo, bylo kapacitně ulehčit vojenským nemocnicím umístěným na území Čech, které byly v důsledku vojenských operací na severu Čech přetíženy počtem nemocných a raněných vojáků.^[2] Všechny šest hlavních polních nemocnic umístěných na Moravě bylo nejprve pod vojenskou správou. V první polovině roku 1814 byly tři z těchto nemocnic převedeny pod civilní správu a zbylé tři nemocnice byly zrušeny. Cílem tohoto

[1] Článek je dedikován Katedře asijských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

[2] Vojenská Hlavní polní nemocnice č. 12 Jihlava vznikla v rámci příprav na válku. Zbylých pět vojenských hlavních polních nemocnic bylo vytvořeno již v bezprostředním důsledku válečných událostí v severních Čechách a saském království.

článku je poukázat na doposud nezmapovaný fenomén civilní správy původně vojenských hlavních polních nemocnic. Abych v dalším textu přešel nadužívání slovního spojení „hlavní polní nemocnice“, budu jej označovat zkratkou HPN.

Dějinám vojenské medicíny je v zahraničí věnována značná pozornost. K této problematice je možné dohledat množství odborné literatury, přičemž autoři ke zkoumané problematice přistupují různým způsobem. Na tomto místě představím alespoň základní přehled relevantních odborných publikací k problematice vojenské medicíny v době napoleonských válek.^[3]

Knihy *Between Flesh and Steel. A History of Military Medicine from the Middle Ages to the War in Afghanistan*,^[4] a *A History of Military Medicine*^[5] pojednávají o vývoji vojenského zdravotnictví v širším časovém úseku. Dále je třeba zmínit specializované odborné práce *Men of Steel. Surgery in the Napoleonic Wars*,^[6] *Battlefield Medicine. A History of the Military Ambulance from the Napoleonic Wars through World War I*,^[7] *Guthrie's War. A Surgeon of the Peninsula and Waterloo*,^[8] *Wars, Pestilence and the Surgeon's Blade. The Evolution of British Military Medicine and Surgery during the Nineteen Century*,^[9] *Military Medicine and the Making of Race. Life and Death in the West India Regiments, 1795–1874*,^[10] *Maladies of Empire. How Colonialism, Slavery, and War Transformed Medicine*^[11] nebo velice zajímavou nepublikovanou disertační práci *Die Wundbehandlung in den Napoleonischen Kriegen*.^[12] Nutno podotknout, že konkrétně problematice vojenského zdravotnictví rakouské armády není ve výše uvedených odborných publikacích

[3] Záměrně v textu není uveden výčet děl, která se zabývají významnými lékařskými osobnostmi napoleonských válek. Takových publikací je mnoho, například: Robert RICHARDSON, *Larrey: Surgeon to Napoleon's Imperial Guard*, London 2000; Tom SCOTLAND, *Sir James McGrigor. The Adventurous Life of Wellington's Chief Medical Officer*, Warwick 2021.

[4] Richard A. GABRIEL, *Between Flesh and Steel. A History of Military Medicine from the Middle Ages to the War in Afghanistan*, Nebraska 2016.

[5] Richard A. GABRIEL – Karen S. METZ, *A History of Military Medicine II. From the Renaissance through modern Times*, Westport 1992.

[6] Michael Crumplin FRCS, *Men of Steel. Surgery in the Napoleonic Wars*, East Sussex 2007.

[7] John S. HALLER Jr., *Battlefield Medicine. A History of the Military Ambulance from the Napoleonic Wars through World War I*, Illinois 2011.

[8] Michael Crumplin FRCS, *Guthrie's War. A Surgeon of the Peninsula and Waterloo*, Yorkshire 2010.

[9] Thomas SCOTLAND – Steven HEYS, *Wars, Pestilence and the Surgeon's Blade. The Evolution of British Military Medicine and Surgery during the Nineteen Century*, West Midlands 2013.

[10] Tim LOCKLEY, *Military Medicine and the Making of Race. Life and Death in the West India Regiments, 1795–1874*, Cornwall 2020.

[11] Jim DOWNS, *Maladies of Empire. How Colonialism, Slavery, and War Transformed Medicine*, London 2021.

[12] Bernhard TIGGES, *Die Wundbehandlung in den Napoleonischen Kriegen*, Wien 1943 (nepublikovaná disertační práce).

věnován žádný prostor. Knihy se soustředí především na anglickou, francouzskou, americkou, některé též okrajově ruskou a pruskou armádu a jejich systém zdravotního zabezpečení.

Dějiny vojenské medicíny rakouské armády se v minulosti zabývali především německy píšící autoři. Mezi nejpřednější autory v tomto směru určitě patří Salomon Kirchenberger, vojenský lékař a spisovatel původem z Čech. Zmínit je třeba zejména jeho již více než jedno a čtvrt století staré dílo *Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens*.^[13] Kniha je komplexním pojednáním o vojenském zdravotním systému rakouské armády, včetně výcviku a vzdělávání vojenských lékařů, a to v období od 15. do konce 19. století. Významných publikací o vojenské medicíně rakouské armády však napsal více.^[14] Z novějších příspěvků zabývajících se vojenským zdravotnictvím rakouské armády je třeba zmínit publikace *Das österreichische Militärsanitätswesen. Beiträge zur Geschichte der Medizin*,^[15] *Das österreichische Militärsanitätswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*,^[16] *Der Militärapotheke im österreichischen Heer. Rückschau und Gegenwart*,^[17] *Die Josephs-Akademie im Wiener Josephinum. Die medizinisch-chirurgische Militärakademie im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik 1785–1874*,^[18] nebo nepublikovanou magisterskou práci *Das österreichische Militärsanitätswesen. Gestern-Heute-Morgen*.^[19] Žádná z uvedených publikací se však nezabývá přímo problematikou HPN, ani se geograficky nesoustředí na území Moravy. Velmi zdařilá je kniha Ernsta J. Gurlta *Zur Geschichte der internationalen und freiwilligen Krankenpflege im Kriege*.^[20] Jedná se sice o starší dílo, ale pro výzkum vojenských nemocnic je tato kniha důležitá, jelikož mimo jiné zmiňuje dobrovolnou pomoc místního obyvatelstva na Moravě a v Čechách za napoleonských válek.

[13] Salomon KIRCHENBERGER, *Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens*, Wien 1895.

[14] Například Salomon KIRCHENBERGER, *Kaiser Josef II. als Reformator des österreichischen Militär-Sanitätswesens*, Wien 1890.

[15] Leopold SCHÖNBAUER, *Das österreichische Militärsanitätswesen. Beiträge zur Geschichte der Medizin*, 2. Heft, Wien 1948.

[16] Joachim MOERCHEL, *Das österreichische Militärsanitätswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*, Frankfurt am Mein 1984.

[17] Heribert MIGHTNER, *Der Militärapotheke im österreichischen Heer. Rückschau und Gegenwart*, Österreichische Apotheker-Zeitung 34, 1980, s. 236–241.

[18] Brigitte LOHFF, *Die Josephs-Akademie im Wiener Josephinum. Die medizinisch-chirurgische Militärakademie im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik 1785–1874*, Wien 2019.

[19] Daniela Claudia ANGETTER, *Das österreichische Militärsanitätswesen. Gestern-Heute-Morgen*, Wien 1993 (nepublikovaná magisterská práce).

[20] Julius Ernst GURLT, *Zur Geschichte der internationalen und freiwilligen Krankenpflege im Kriege*, Leipzig 1873.

Problematikou rakouské armády v obecné rovině se pak zabývají například knihy *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army*^[21] a *The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria*.^[22] Z česky psaných děl je možné zmínit *Vojenské dějiny Československa*^[23] (vzhledem k tématu článku jde především o 2. díl) a novější knihu *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*.^[24] Jelikož se jedná o díla, která pojímají habsburskou armádu v celé její komplexnosti, je v nich zdravotní služba vždy jen velice stručně zmíněna. Velice zajímavá je historicko-statistická studie *Války a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil Evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století*.^[25] Kniha pojednává o lidských ztrátách v evropských válkách. Z hlediska historické statistiky a demografie je třeba ještě zmínit starší knihy *Losses of Life in Modern Wars. Austria-Hungary, France*,^[26] dále *Dějiny obyvatelstva českých zemí*^[27] a *Populace v Evropské historii*.^[28]

V tuzemsku patří mezi současné nejvýznamnější historiky lékařství Ludmila Hlaváčková a Petr Svobodný. Širší veřejnosti je známá především jejich kniha *Dějiny lékařství v českých zemích*.^[29] Z dalších autorů uvedme alespoň Danielu Tinkovou a její dílo *Zákeřná Mefitis*^[30] nebo Karla Černého, který se soustředí zejména na dějiny morových epidemií.^[31] Přímo problematikou vojenského zdravotnictví rakouské armády se dlouhodobě zabývají Karel Král^[32]

[21] Richard BASSETT, *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army*, Croydon 2016.

[22] Christopher DUFFY, *The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria*, New York 1977.

[23] Miroslav BROFT a kol., *Vojenské dějiny Československa. 2 díl. Od roku 1562 do roku 1918*, Praha 1986.

[24] Jiří PERNES a kol., *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

[25] Boris Cezarevič URLANIS, *Války a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil Evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století*, Praha 1963.

[26] Gaston BODART, *Losses of Life in Modern Wars. Austria-Hungary, France, England* 1916.

[27] Ludmila FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.

[28] Massimo Livi BACCI, *Populace v evropské historii*, Praha 2003.

[29] Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004. Dále například Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999.

[30] Daniela TINKOVÁ, *Zákeřná Mefitis*, Praha 2012.

[31] Karel ČERNÝ, *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, Praha 2014.

[32] Karel Král se zabývá především vývojem vojenské farmacie, například Karel KRÁL – Barbora BASTLOVÁ, *Vojenská farmacie Rakouska-Uherska a její vývoj po vzniku profesionální vojenské farmacie v roce 1794*, *Vojenské zdravotnické listy* 6, 2000, s. 291–296; Karel KRÁL, *Významný*

a František Dohnal.^[33] Uvedení autoři spolu také v minulosti na publikacích často spolupracovali, například na díle *Vybrané kapitoly z vojenské historie pro příslušníky zdravotnické služby*.^[34] K problematice vojenského zdravotnictví rakouské armády je třeba zmínit také články *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*^[35] a *Bitva u Znojma. K otázce péče o raněné a pohřbívání v období napoleonských válek*.^[36] Dále pak knihu *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810–1815*,^[37] která se sice vojenským zdravotnictvím zabývá pouze okrajově, přesto však představuje skvělý vhled do problematiky péče o nemocné vojáky v Čechách ke konci napoleonských válek a referuje i o vzniku vojenských nemocnic v Čechách. Ve vztahu k Moravě nelze opomenout odborné publikace *Zdravotní péče o raněné vojáky napoleonských bitev na území Moravy*^[38] a *Hromadné hroby vojáků na Brněnské ulici z bitvy u Znojma v roce 1809*.^[39]

Nikdo z výše uvedených se však nesoustředil přímo na problematiku HPN. To je také důvod, proč máme v současnosti pro studium HPN rakouské armády k dispozici jen minimum publikací, které mají navíc téměř vždy silný regionální charakter; například lze jmenovat práce *Pomník na Veselíčku. K 100. výročí odhalení pomníku vojákům zemřelých v letech 1805–1814*,^[40] *Jaroměřice nad Rokytnou – co tu nechal Napoleon: Události let 1805 až 1814 – oběti války*,^[41] *Hlavní vojenská*

historik vojenské farmacie – PhMr. JUDr. RNDr. PhDr. Karel Pejml, Vojenské zdravotnické listy 2, 2000, s. 81–84.

[33] František Dohnal se často zaměřuje na vojenskou zdravotní službu rakouské armády za prusko-rakouské války roku 1866, například František DOHNAL, *Vojenské zdravotnictví v prusko-rakouské válce roku 1866*, in: Jan Košek (ed.), Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost 3, Hradec Králové 2006, s. 107–122.

[34] František DOHNAL – Karel KRÁL, *Vybrané kapitoly z vojenské historie pro příslušníky zdravotnické služby*, Brno 2008.

[35] Tomáš JIRÁNEK, *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*, *Theatrum Historiae* 2, 2007, s. 335–353.

[36] Zdeněk ŠAŠINKA, *Bitva u Znojma. K otázce péče o raněné a pohřbívání v období napoleonských válek*, *Historický obzor* 1/2, 2010, s. 27–35.

[37] Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810–1815*, Praha 2004.

[38] Ladislava HORÁČKOVÁ – Lenka VARGOVÁ, *Zdravotní péče o raněné vojáky napoleonských bitev na území Moravy*, in: Kateřina Ivanová – Václav Urbášek (eds.), 7. mezinárodní symposium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny, Olomouc 2005, s. 30.

[39] Jaromír KOVÁRNÍK aj., *Hromadné hroby vojáků na Brněnské ulici z bitvy u Znojma v roce 1809*, in: Vladimír Hošek – Rostislav Nekuda – Matej Ruttkay (eds.), *Ve službách archeologie VII: Sborník věnovaný 85. narozeninám Doc. PhDr. Karla Valocha, DrSc.*, Brno 2006, s. 313–327.

[40] Jiří LAPÁČEK, *Pomník na Veselíčku. K 100. výročí odhalení pomníku vojákům zemřelých v letech 1805–1814*, Prosenice 2005.

[41] Klára ČUNDRNÁKOVÁ, *Jaroměřice nad Rokytnou – co tu nechal Napoleon: Události let 1805 až 1814 – oběti války*, Jaroměřice nad Rokytnou 2016.

nemocnice v Jevíčku za napoleonských válek,^[42] *Vojenská nemocnice ve Veselíčku*,^[43] *Letopis města Jevíčka*^[44] či *Vyprávění o Velkých Opatovicích*.^[45] Dále je třeba zmínit dva krátké články Eduarda Wondráka,^[46] konkrétně *K obrazu vojenských nemocnic a jejich činnosti za období napoleonských válek na Moravě*^[47] a *Péče o nemocné a raněné vojáky za napoleonských válek na Moravě*^[48] a článek Jiřího Luňáčka *Hlavní polní nemocnice rakouské armády na Moravě v letech 1813–1814*.^[49] Doposud nejucelenější výzkum problematiky rakouského vojenského zdravotního systému za napoleonských válek se zaměřením na HPN na Moravě představuje disertační práce Jiřího Luňáčka, která byla publikována pod názvem *Rakouské vojenské zdravotnictví za napoleonských válek. K činnosti hlavních polních nemocnic na Moravě v letech 1813–1814*.^[50] Tato monografie představuje jediné známé dílo pro odbornou i laickou veřejnost, které se zabývalo, byť pouze okrajově, fenoménem civilní správy vojenských nemocnic. Problematice vojenských polních nemocnic na Moravě za napoleonských válek se také věnují internetové stránky Primaplana, kde je v podobě pro webové prohlížeče sdílen článek Eduarda Wondráka *K obrazu vojenských nemocnic a jejich činnosti na Moravě za napoleonských válek*. Článek je tu doplněn o dodatek s názvem *C. k. polní zdravotní služba*, jehož autorem je Karel Sáček.^[51]

Jelikož k tématu výzkumu takřka neexistuje relevantní literatura, vycházel jsem při psaní tohoto článku výhradně z archivního materiálu, konkrétně z fondu

[42] Jiří LUŇÁČEK, *Hlavní vojenská nemocnice v Jevíčku za napoleonských válek*, in: Milan Skřivánek (ed.), *Pomezí Čech, Moravy a Slezska. Sborník prací ze společenských a přírodních věd*, Litomyšl 2010, s. 40–50.

[43] Jan HAVRAN, *Vojenská nemocnice ve Veselíčku*, Olomouc 2020 (nepublikovaná bakalářská práce).

[44] Jaroslav MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, Brno 1958.

[45] Zdeněk BUDÍN, *Vyprávění o Velkých Opatovicích*, Jevíčko 2002.

[46] Tento lékař a historik se také zabýval problematikou vojenského zdravotnictví za prusko-rakouské války: Eduard WONDŘÁK, *Krev smyly deště*, Hradec Králové 1989. Velice zajímavý je také fond jeho pozůstalosti, který obsahuje mnoho výstřížků nejrůznějších článků o dějinách lékařství a vojenské medicíny z nejrůznějších periodik z celé Evropy. Zemský archiv v Opavě, fond Wondrák Eduard, prof. MUDr., CSc. (1919–1996), kar. 34.

[47] Eduard WONDŘÁK, *K obrazu vojenských nemocnic a jejich činnosti za období napoleonských válek na Moravě*, *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 125, 1965, s. 1–12.

[48] Eduard WONDŘÁK, *Péče o nemocné a raněné vojáky za napoleonských válek na Moravě*, *Dějiny věd a techniky* 29, 1996, s. 129–143.

[49] Jiří LUŇÁČEK, *Hlavní polní nemocnice rakouské armády na Moravě v letech 1813–1814*, in: Radek Slabotínský (ed.), *Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat I*, Brno 2012, s. 68–74.

[50] Jiří LUŇÁČEK, *Rakouské vojenské zdravotnictví za napoleonských válek. K činnosti hlavních polních nemocnic na Moravě v letech 1813–1814*, Olomouc 2018.

[51] Karel SÁČEK, *C. k. polní zdravotní služba. K obrazu vojenských polních nemocnic a jejich činnosti na Moravě za napoleonských válek*, www.primaplana.cz (22. 8. 2022).

Napoleonské války (B 6) uloženého v Moravském zemském archivu v Brně.^[52] Tento fond obsahuje důležitý pramen, dokumentující činnost nemocnic na Moravě (pod vojenskou i civilní správou), takzvanou „*Konečnou hlavní zprávu o nemocnicích, které se při posledním vojenském tažení nacházely na Moravě*“.^[53] Součástí této zprávy byla také tabulka udávající počty nemocných a raněných vojáků, kteří se v nemocnicích léčili, takzvaný „*Hlavní přehled*“.^[54] Jednalo se o oficiální dokument, který sloužil k zhodnocení činnosti nemocnic za celou dobu jejich existence. V dalším textu se budu na Hlavní přehled často odkazovat.

Civilní správou vojenských nemocnic jsem se okrajově zabýval již ve výše zmíněné disertační práci. Předchází výzkum, na němž je disertační práce založena, mapoval činnost HPN na Moravě v celé šíři problematiky a soustředil se více na vojenskou správu nemocnic. Jen málo pozornosti bylo věnováno civilní správě a tomu, jak a proč došlo ke změně správy z vojenské na civilní a jaké to mělo důsledky pro nemocnice i civilní sektor. Tento článek představuje rozšíření mého dřívějšího výzkumu. Ačkoliv je výzkum geograficky ohraničen územím Moravy, je třeba si uvědomit, že k obdobné situaci docházelo také v jiných částech Rakouského císařství.^[55] Díky tomu jsou informace o civilní správě vojenských nemocnic na Moravě přenositelné i do jiných oblastí rakouské monarchie a lze je považovat za obecně platné, vždy však s přihlédnutím k místním specifikům dané oblasti.

Abyste bylo možné komplexně pojmout civilní správu vojenských nemocnic, je nezbytné zodpovědět několik důležitých otázek. Proč bylo nutné, aby vojenské nemocnice spravoval civilní sektor? Jaké důsledky měla změna správy vojenských nemocnic pro civilní sektor a armádu? Jak dlouho civilní správa trvala, jak probíhala a jaký byl její účel? A patrně nejdůležitější otázkou je, zda lze tento systém řízení nemocnic považovat za úspěšný. K zodpovězení těchto otázek mi posloužila, mimo jiné, statistická data o počtech pacientů léčených v jednotlivých nemocnicích, která jsou rovněž uložena v uvedeném archivním fondu B 6 Napoleonské války.

Vojenské hlavní polní nemocnice na Moravě 1813–1814

V období pozvolného konce napoleonských válek, konkrétně v první polovině roku 1814, bylo na území dnešní Moravy etablováno šest vojenských HPN,

[52] Německé názvy listin v poznámkovém aparátu jsou transliterovány, proto neodpovídají současným pravidlům německého jazyka (například Haupt Uibersicht vs. Haupt Übersicht).

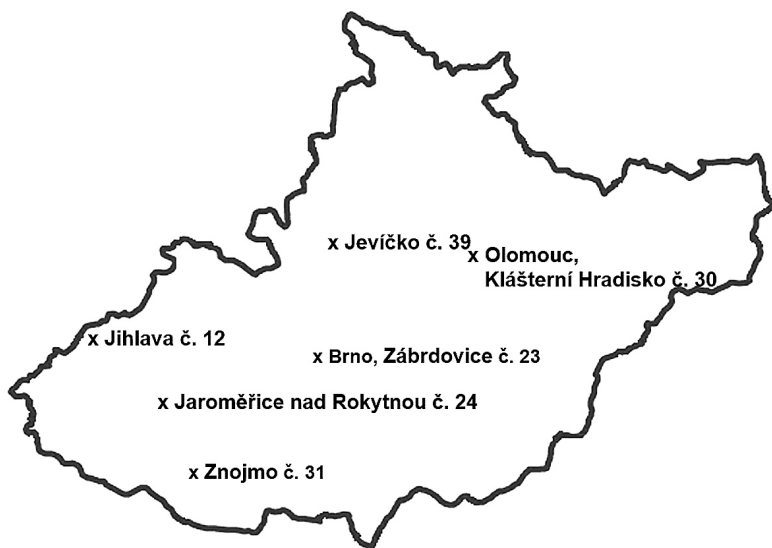
[53] Moravský zemský archiv (dále jen MZA) v Brně, fond B 6 Napoleonské války (dále jen B 6), kar. 67, N 178, fol. 320–345.

[54] Tamtéž, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[55] Například na území českého království. Pro studium problematiky vojenských nemocnic umístěných v době napoleonských válek v Čechách doporučuji využít materiálů z Národního archivu, konkrétně: Národní archiv, fond České gubernium, militaria 8/11, sign.8/43 (Zřizování polních nemocnic 1806–1815) a fond České gubernium – Komise vojenských špitálů Praha.

konkrétně HPN č. 12 Jihlava, č. 23 Zábřdovice, č. 24 Jaroměřice, č. 30 Klášterní Hradisko, č. 31 Znojmo a č. 39 Jevíčko. Tyto nemocnice byly v prostoru Moravy postupně zřizovány od července roku 1813 v důsledku příprav na válku a válečných událostí v severních Čechách. Za války tvořil tento typ nemocnic koncový článek vojenského zdravotního systému rakouské armády a sloužil k léčbě velkého množství pacientů s dlouhodobějšími zdravotními komplikacemi. HPN byly zpravidla tvořeny několika samostatnými budovami a zabíraly poměrně velký geografický prostor. Centrum nemocnice bylo většinou umístěno v obci či městě, kde bylo pro účely nemocnice zabráno nejvíce budov, nemocnice tam tudíž měly největší lůžkovou kapacitu. Pobočky nemocnic byly umístěny v širším okolí od centra nemocnice. HPN je proto třeba chápat nejen jako jednu konkrétní budovu, ale především soubor jednotlivých objektů, které dohromady tvořily jeden celek.

OBRÁZEK Č. 1. VOJENSKÉ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICE ETABLOVANÉ NA MORAVĚ, 1813–1814
FIGURE 1. MILITARY MAIN FIELD HOSPITALS ESTABLISHED IN MORAVIA, 1813–1814.

Zdroj / Source: Vlastní tvorba autora / Author's own work.

Všech šest uvedených HPN bylo od okamžiku vzniku pod správou armády, a v důsledku toho se označovaly jako vojenské HPN. Rozhodující slovo při správě těchto nemocnic mělo Nejvyšší vojenské velení pro Moravu a Slezsko (General-Militar-Comando) umístěné v Brně. Do správy nemocnic také v omezené míře zasahovalo moravskoslezské zemské gubernium, a to prostřednictvím příslušných

krajských úřadů. I přes jistý vliv civilního sektoru na činnost vojenských HPN musíme zdůraznit, že se jednalo o vojenské objekty. Hlavní slovo v těchto nemocnicích měla armáda. Tak tomu bylo až do konce roku 1813, kdy se začaly projevovat první snahy o předání vojenských HPN pod civilní správu.

V prosinci roku 1813 vznikla na základě pokynů z Vídně c. k. Moravskoslezská revizní komise polních nemocnic.^[56] Tento kolektivní orgán se stal přímým nadřízeným orgánem všech vojenských HPN umístěných na Moravě. Sama komise byla podřízena moravskoslezskému zemskému guberniu. Zároveň však musela všechna hlášení dávat na vědomí také Nejvyššímu vojenskému velení pro Moravu a Slezsko. Tento duální dohled nad činností revizní komise byl dán skutečností, že komise byla tvořena jak zástupci z řad armády, tak i osobami reprezentujícími politickou oblast (tzv. politická část komise). Za vojenskou složku v komisi působili c. k. rada a velící štábní lékař Kärner, c. k. štábní polní lékař dr. Ramsey, c. k. podplukovník Khantz a c. k. podplukovník Auernamer. Politickou oblast v komisi zastupovali c. k. guberniální rada a brněnský krajský hejtman rytíř von Manner a c. k. brněnský krajský lékař dr. Kluky.^[57] K obstarávání administrativních záležitostí byli komisi přiděleni dva úředníci, konkrétně Ignatz Bartik^[58] a von Mangett.^[59]

Dne 3. ledna 1814 odeslal z Vídně nejvyšší vojenský dvorský komisař moravskoslezskému zemskému guberniu příkaz odevzdat vojenské polní nemocnice civilní správě.^[60] Následně byl z Vídně dne 4. února 1814 tento příkaz urgován a zároveň byly guberniu zaslány i zásady, podle nichž se v záležitosti předání vojenských nemocnic civilnímu sektoru mělo postupovat. Předání vojenských nemocnic do civilní správy se dělo z popudu dvorské válečné rady a dvorské komory, které chtěly tímto postupem uvolnit vojenský lékařský a správní personál působící u vojenských HPN a poslat jej k armádám působícím v poli.^[61]

V reakci na příkaz z Vídně se v Brně dne 21. února 1814 konala společná schůzka zástupců civilního sektoru a vojenské správy. Účelem schůzky bylo rozpracovat obdržené pokyny k předání vojenských nemocnic civilní správě a jasně vymezit skutečnosti, za nichž k předání dojde.^[62] Hlavní logistické břemeno chystaných změn měla na svých bedrech nést c. k. Moravskoslezská revizní komise polních ne-

[56] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Wegen Auflossung und Zusammenziehung des Feldspitälers, fol. 568–578.

[57] Tamtéž, N 36 Generalcomando, fol. 152–219; tamtéž, Protokoll, fol. 299–324; tamtéž, Protokoll, fol. 389–407, 421–425; MZA v Brně, B 6, kar. 67, Protokoll, fol. 6–56.

[58] Původně brněnský krajský diurnista. Diurnista byl úředník sloužící za denní mzdu (diurnum).

[59] Před touto činností zastával pozici c. k. guberniálního koncipienta.

[60] K předání polních nemocnic mělo dojít ve všech zemích rakouského císařství, kde se tyto objekty nacházely.

[61] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[62] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

mocnic. Na schůzce bylo stanoveno, že revizní komise jednou měsíčně zkontroluje všech šest na Moravě umístěných vojenských HPN a zjistí, kdy a za jakých podmínek je bude možné odevzdat do správy civilnímu sektoru.^[63]

Revizní komise si nejprve udělala povědomí o jednotlivých nemocničních objektech a jejich kapacitních možnostech a následně započala kontroly jednotlivých nemocnic.^[64] Během revizí jednotlivých nemocnic se ukázalo, že v některých nemocničních objektech klesá počet pacientů tak rychle, že bylo možné tyto objekty úplně zrušit.^[65] U nemocnic tedy průběžně docházelo k přemísťování pacientů, rušení některých objektů a snižování jejich celkové přijímací kapacity. Dokonce došlo k tomu, že revizní komise nestihla realizovat prohlídky ve vojenských HPN č. 24 Jaroměřice a č. 39 Jevíčko. V době, kdy mělo ke kontrolám dojít, byla HPN č. 24 Jaroměřice zrušena. Vojenská HPN č. 39 Jevíčko byla tou dobou již v procesu likvidace.

TABULKA Č. 1. KONTROLA VOJENSKÝCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNIC NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 1. INSPECTION OF MILITARY MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Vojenská HPN	Začátek kontroly	Konec kontroly	Výsledek kontroly
Zábrdovice	4. 2. 1814	18. 3. 1814	Předat civilní správě
Jihlava	23. 3. 1814	27. 3. 1814	Předat civilní správě
Znojmo	30. 3. 1814	13. 4. 1814	Předat civilní správě
Klášteří Hradisko	17. 4. 1814	27. 4. 1814	Předat civilní správě

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 36 Generalcomando, fol. 152–219; tamtéž, Protokoll, fol. 299–324; tamtéž, Protokoll, fol. 389–407, 421–425; MZA v Brně, B 6, kar. 67, Standes Ausweis, fol. 71–74.

Dle zkoumaného archivního materiálu započala kontrola HPN č. 23 Zábrdovice dne 4. února 1814, tedy ještě před společnou schůzkou zástupců civilního a vojenského sektoru (21. února 1814). Z toho je patrné, že moravskoslezské úřady reagovaly již na první příkaz odevzdat nemocnice civilní správě. Je však zřejmé, že administrativně ani logisticky nebyly začátky kontroly řádně ošetřeny. Kontrola předcházela jednání o tom, co a jak bude kontrolováno, a následně se s tímto jednáním překrývala. Jednání bylo zmatečné, a to byl mimo jiné jeden z důvodů, proč kontrola této HPN trvala více než měsíc. Zarážející je skutečnost,

[63] V rámci uvedených kontrol c. k. Moravskoslezská revizní komise polních nemocnic také zjišťovala veškeré nedostatky při současné správě nemocnic a navrhovala opatření k nápravě.

[64] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Wegen Auflossung und Zusammenziehung des Feldspitäl, fol. 568–578.

[65] Tamtéž.

že právě revize vojenské HPN Zábřdovice měla představovat modelový příklad pro všechny další revize.

Vznik civilních hlavních polních nemocnic na Moravě v roce 1814

Na základě provedených kontrol bylo rozhodnuto, že se všechny čtyři zkontrolované vojenské HPN odevzdají civilnímu sektoru. Fakticky však byly do civilní správy převedeny pouze tři HPN, protože počet nemocných ve vojenské HPN č. 12 Jihlava klesal podstatně rychleji, než revizní komise odhadovala. Aby se ušetřily vysoké finanční výdaje, bylo za dané situace rozhodnuto, že nemocnice do civilní správy předána nebude. Místo toho byla nemocnice úplně zrušena.^[66] Plány k převodu vojenských HPN č. 23 Zábřdovice, č. 30 Klášterní Hradisko a č. 31 Znojmo vytvořila c. k. Moravskoslezská revizní komise polních nemocnic ve spolupráci s místně příslušnými krajskými úřady. Následně tyto plány schválilo moravskoslezské zemské gubernium i vrchní vojenské velení pro Moravu a Slezsko.

Jako první byla civilní správě odevzdána dne 16. března 1814 vojenská HPN č. 23 Zábřdovice. O převodu vojenské HPN č. 23 Zábřdovice do civilní správy bylo rozhodnuto již během její prohlídky, což bylo také dalším z důvodů, proč prohlídka trvala tak dlouho. Revizní komise polních nemocnic totiž dostala z gubernia příkaz zanechat všech kontrolních aktivit a plně se soustředit na převod této nemocnice do civilní správy.^[67] Došlo tak k podivné situaci, kdy byla nemocnice předána civilní správě dříve (16. března 1814),^[68] než byl sepsán zápis z prohlídky nemocnice (ještě pod vojenskou správou), který byl vytvořen až dne 18. března 1814.^[69] Dne 16. dubna 1814 byla civilní správě předána vojenská HPN č. 31 Znojmo. Jako poslední byla do civilní správy předána dne 16. května 1814 vojenská HPN č. 30 Klášterní Hradisko.^[70]

Převzetí HPN civilní správou znamenalo, že civilní sektor převzal plné velení nad nemocnicemi a zajišťoval veškerou lékařskou a dietetickou činnost v převzatých objektech, a to na náklady dvorské státní pokladny.^[71] Převedení nemocnic pod civilní správu bylo chápáno jako dočasný krok. Tento stav měl trvat pouze po nezbytně nutnou dobu. Při dostatečném poklesu pacientů měly být nemocnice úplně zrušeny. Z tohoto důvodu je pro celé období, po které byly HPN pod civilní správou, typické snižování přijímacích kapacit a postupné rušení nemocničních

[66] Tamtéž, N 2378, fol. 378.

[67] Tamtéž, N 1135, fol. 45.

[68] MZA v Brně, B 6, kar. 67, 104 Erinnerung, fol. 94–99.

[69] MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 36 Generalcomando, fol. 152–219.

[70] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[71] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

objektů, které nebyly plně obsazeny. Vojenská HPN Zábřdovice měla přijímací kapacitu 3 640 míst, vojenská HPN Klášterní Hradisko 2 695 míst a vojenská HPN Znojmo disponovala 1 453 lůžky. Již v okamžiku předání nemocnic do civilní správy došlo k první velké redukci lůžkových kapacit jednotlivých nemocnic.^[72] Nově vzniklou situaci popisují tabulky č. 2 až 4.

TABULKA Č. 2. SKLADBA OBJEKTŮ CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICE

Č. 23 ZÁBRDOVICE

TABLE 2. COMPOSITION OF BUILDINGS OF THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL NO. 23 ZÁBRDOVICE

Civilní HPN č. 23 Zábřdovice	
Objekt	Maximální kapacita
Posádková nemocnice – Brno	500
Sýpka – Brno	150
Mundyho továrna – Brno	150
Weishauptova továrna – Brno	100
Bývalý kartuziánský konvent – Brno	400
Klášter milosrdných bratří – Brno	200
Zámek – Rosice	300
Zámek – Sokolnice	200
Sýpka – Slavkov	250
Kasárna – Ivančice (zrušená, avšak stále monitorovaná pobočka)	0
Celkem	2250

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 36 Generalcomando, fol. 152–219; tamtéž, N 1632, fol. 97–100; tamtéž N 26, fol. 120–131; MZA v Brně, B 6, kar. 67, 10 Tag-Rapport von 11ten bis 20ten Marz 1814, fol. 110; tamtéž Haupt Uibersicht, fol. 347–354; MZA v Brně, B 6, kar. 68, Rapport auf den 18ten März 1814, fol. 193.

Zvláštním případem byla kasárna v Ivančicích. Tento objekt byl sice předán civilní správě, ale jen proto, že se tu v době zrušení vojenské HPN nacházelo ještě 23 pacientů neschopných převozu. Péči o tyto pacienty převzalo místní obyvatelstvo a civilní správa měla monitorovat jejich stav. Do této pobočky se nepřijímali žádní další pacienti.

[72] Některé nepotřebné objekty a pobočky HPN byly úplně zrušeny.

TABULKA Č. 3. SKLADBA OBJEKTŮ CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICE
 Č. 30 KLÁŠTERNÍ HRADISKO
 TABLE 3. COMPOSITION OF BUILDINGS OF THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL
 NO. 30 KLÁŠTERNÍ HRADISKO

Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko	
Objekt	Maximální kapacita
Posádková nemocnice – Klášterní Hradisko	864
Zámek – Rokytnice	380
Zámek – Přerov	200
Plukovní nemocnice a Riegerův svobodný dvůr – Kroměříž	157
Celkem	1601

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, Entwurf, fol. 487–499; MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354; tamtéž, N 119, fol. 161–170; tamtéž, Rapport vom 1ten bis 20ten Juny 1814, fol. 202; tamtéž, Protokoll, fol. 6–56.

TABULKA Č. 4. SKLADBA OBJEKTŮ CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICE
 Č. 31 ZNOJMO
 TABLE 4. COMPOSITION OF BUILDINGS OF THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL
 NO. 31 ZNOJMO

Civilní HPN č. 31 Znojmo	
Objekt	Maximální kapacita
Posádková nemocnice – Znojmo	170
Bývalý klášter klarisek – Znojmo	200
Gymnázium – Znojmo	40
Zámek – Mikulov	600
Celkem	1010

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365; tamtéž, Abrift, fol. 371–376; MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354; tamtéž, N 112, fol. 129–135.

Ve Vídni bylo rozhodnuto, že si všechny vojenské HPN po předání do civilní správy ponechají své číslo a název.^[73] V oficiálních hlášeních došlo pouze ke změně označení z „vojenská“ na „civilní“. Zachovány zůstaly také veškeré vojenské postupy týkající se správy nemocnice a obstarávání nemocných (například povinnost zasílat každých deset dní hlášení o stavu nemocných, stravování nemocných na základě platného vojenského dietního řádu, postupy týkající se přijímání pacientů, pohřbívání zemřelých, ordinování léčivých přípravků a další). Vojenská správa ponechala

[73] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

všem třem nově vzniklým civilním HPN veškerý movitý majetek, který civilní sektor ihned po převzetí nemocnic zinventarizoval, aby se vědělo, jaké vybavení mají nemocnice k dispozici.^[74]

Nelze jednoznačně říci, zda byly v nemocnicích ponechány lékařské nástroje. Lze to však oprávněně předpokládat. V pokynech k předání nemocnic do civilní správy, které byly vytvořeny ve Vídni, je k této problematice uvedeno, že pokud civilní HPN chirurgickými nástroji nedisponují, má si civilní správa nástroje zapůjčit od chirurgických grémií nebo je ve spolupráci s armádou zajistit jinak.^[75] O jakémkoliv obstarávání chirurgických nástrojů se v pramenech nepodařilo dohledat žádnou zmínku.

Zůstaly zachovány také postupy a kontrakty, na základě kterých byly nemocnice zásobeny veškerým potřebným nelékařským materiálem (dříví, sláma atd.).^[76] Platný zůstal i kontrakt s Marcusem Leidersdorferem na dodávky potravin a nápojů.^[77] Celou situaci usnadňovala skutečnost, že potřebný materiál mohl být civilním HPN v případě potřeby operativně převeden z některé ze zrušených poboček nemocnice nebo z jiné, v té době již zrušené HPN.

Zásadní změnou měl projít systém zásobování HPN potřebným léčivem. Ani v této oblasti však k dramatickým změnám nedošlo. Namísto dosavadního způsobu zajištění dodávek léčivých přípravků, tedy odběru potřebných preparátů z vojenských skladů léčiv, armádních polních lékáren nebo od civilních lékárníků, bylo ve Vídni stanoveno, že civilní polní nemocnice budou odebírat léčivo od Společnosti lékárníků pro Dolní Rakousko. Na odebrané léčivé přípravky, které byly součástí platného lékopisu (*Pharmacopoea Austriaco-Castresis*),^[78] se měla vztahovat sleva ve výši 45 %, na ostatní léčivo pak sleva 50 %.^[79] Tohoto nařízení se zástupci vojenského a civilního sektoru pro Moravu a Slezsko nedrželi a stanovili, že civilní HPN umístěné na Moravě budou léčivo nakupovat od civilních lékárníků, avšak pokud možno za stejných podmínek, které byly sjednány se Společností lékárníků pro Dolní Rakousko.^[80]

Správa civilní HPN č. 23 Zábrdovice nejprve uzavřela smlouvu na dodávky léčivých přípravků s třemi civilními lékárníky (Gottlieb, Ris a Hanel), kteří se

[74] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[75] Tamtéž, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[76] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[77] MZA v Brně, B 6, kar. 67, N 3871, fol. 136–137.

[78] Autor neuveden, *Pharmacopoea Austriaco-castrensis, Ticini apud Haeredes Petri Galeatii*, 1795. Jedná se o nejstarší vojenský lékopis rakouské armády. V letech 1800 a 1805 vyšly dva dotisky prvního vydání. Do roku 1891 následovalo ještě pět vydání tohoto lékopisu. Christa KLETTER, *The Austrian Military Pharmacopoeias and the Medicine Supply to the Imperial Army*, <https://www.histpharm.org/ISHPWG%20Austria2.pdf> (27. 9. 2022).

[79] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[80] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

zavázali poskytovat veškeré léčivo se slevou 50 %.^[81] Kromě toho byla civilní polní nemocnici ponechána i polní lékárna, ze které dříve odebíraly léky některé objekty vojenské HPN.^[82] Navíc civilní správa nemocnice podala žádost až do Vídně, zda by za vojenskou taxu bylo možné odebírat léky z vojenského skladu léčiv v Brně. Dne 25. dubna 1814 byla tato žádost ve Vídni schválena, avšak s výtkou a pokáráním, že se žádost měla předložit dříve, než nemocnice uzavřela smlouvy s civilními lékárníky.^[83] Nemocniční správě bylo zároveň přikázáno, aby rozvázala dosavadní smlouvy s civilními lékárníky. Postupovat však měla opatrně se snahou lékárníkům vysvětlit, že nemocnice se stejně zanedlouho zruší, takže jim neunikne žádný zásadní zisk.^[84]

Civilní správa HPN č. 30 Klášterní Hradisko se s žádostí o dodávání léčivých přípravků obrátila na čtyři civilní lékárníky. Současně však její vedení žádalo moravskoslezské zemské gubernium, zda by bylo možné odebírat léky z pevnostní lékárny v Olomouci, jak tomu bylo dříve za vojenské správy, a to se slevou 45 %.^[85] Žádosti bylo vyhověno, v důsledku čehož byly uzavřeny smlouvy jen se dvěma civilními lékárníky, a to na nákup léčiva pro pobočky nemocnice umístěné v Kroměříži, Rokytnici a Přerově. Do těchto filiálek dodávali léky civilní lékárníci Hirnle a Kunzman, a to se slevou 45 %.^[86]

Civilní HPN č. 31 Znojmo odebírala veškeré léčivo od civilních lékárníků. Budovy nemocnice umístěné přímo ve Znojmě zásobili léčivem městští lékárníci Hauer a Schaller. Oba dodávali všechny léčivé přípravky se slevou 50 %.^[87] Pobočce nemocnice umístěné v Mikulově dodával léčivé přípravky za stejných podmínek městský lékárník Anton Humel.^[88]

Personál v civilních hlavních polních nemocnicích na Moravě v roce 1814

Jednou ze zásad předání HPN do civilní správy bylo, že zůstane u každé nemocnice (ideálně i u každé pobočky) jeden důstojník (vyšší či nižší) a přiměřený počet poddůstojníků. Tímto krokem se mělo zajistit, že se i nadále budou v nemocnicích dodržovat vojenské předpisy a disciplína.^[89] V případě civilní

[81] Tamtéž, Preasidium 21, fol. 91.

[82] Tamtéž, N 1768, fol. 132.

[83] Tamtéž, 3489/M Abschrift, fol. 555–556.

[84] Tamtéž.

[85] Tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–511.

[86] Tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

[87] MZA v Brně, B 6, kar. 67, N 112, fol. 129–135.

[88] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Abrift, fol. 371–376.

[89] Tamtéž, Protocoll, fol. 54–59; tamtéž, Abschrift 3085/M, fol. 367–368.

HPN č. 23 Zábřdovice nelze přesně určit, kdo za vojenskou stranu v nemocnici zůstal. Ze zkoumaných pramenů se podařilo zjistit pouze to, že revizní komise polních nemocnic zdůrazňovala, že je třeba ohlídat, aby v této HPN zůstali nějakí důstojníci a strážní personál.^[90] O něco přehlednější byla situace v civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko. V konceptu předání nemocnice do civilní správy uvedla revizní komise, že v centru nemocnice na Klášterním Hradisku nebude možné za vojenskou stranu ponechat žádného důstojníka, jelikož všechny volné důstojníky využije u poboček této nemocnice. Na vojenskou disciplínu měl však dohlížet v pozici civilního správce nemocnice pan Suchý, v té době správce hraběcího rodu Podstatzký-Lichtenstein, který dříve sloužil šest let v armádě a dosáhl hodnosti setníka.^[91] V pobočce civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko umístěné v Kroměříži byl ponechán setník Weber von Pellensheim, v pobočce situované v Přerově major Pelikan a v pobočce v Rokytnici rytmistr Fiebinger. Ve všech třech uvedených filiálkách byl ponechán také nutný, avšak blíže nespecifikovaný počet poddůstojníků a mužstva.^[92] V civilní HPN č. 31 Znojmo zůstali setník Weis s jedním šikovatelem, čtyři desátníci a tři svobodníci.^[93] Když pak revizní komise polních nemocnic navštívila na konci května 1814 civilní HPN č. 31 Znojmo, byli tam přítomni už jen setník Weis, jeden šikovatel, dva svobodníci a jeden „bezejmenný“ voják, o němž nebyla dříve v pramenech zmínka.^[94]

Vedením HPN byli pověřeni správci najatí za mzdu z civilního sektoru. Každá ze tří uvedených nemocnic měla vždy jednoho správce, který v řízení nemocnice nahradil vojenského velitele.^[95] Správcům služebně podléhali civilní asistenti, kteří zpravidla veleli u jednotlivých poboček.^[96]

V případě některých osob se nepodařilo v pramenech dohledat křestní jméno. Proto jsou v tabulce označeni jako „pan“. Prameny, na základě kterých je sestavena tabulka, dále uvádějí, jaké pozice zastávaly jmenované osoby, než začaly pracovat v nemocnici. Údaje však nejsou známy u všech. Anton Bayer působil jako správce chudobince v Brně, pan Suchý pracoval jako správce hraběcího rodu Podstatzký-Lichtenstein, Vinzenz Schneider byl zapisovatelem Znojemského krajského úřadu, pan Hiernle pracoval jako magistrátní rada kroměřížského magistrátu, pan Dworzack a Ignatz Wenkr pracovali jako vrchnostenští pokladní a Ludwig Löw byl městským holičem. Dále z pramenů víme, že pan Hiernle velel v pobočce

[90] Tamtéž, N 26, fol. 120–131.

[91] Tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–511.

[92] Tamtéž, Entwurf, fol. 487–499.

[93] Tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365.

[94] MZA v Brně, B 6, kar. 67, N 112, fol. 129–135.

[95] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[96] V případě civilní HPN č. 23 Zábřdovice měl správce nemocnice k dispozici asistenty i přímo v centru nemocnice, tedy v nemocničních objektech umístěných přímo v Brně.

nemocnice umístěné v Kroměříži, pan Dworzack pobožce umístěné v Rokytnici a Ignatz Wenkr pobožce v Přerově. Ludwig Löw byl pověřen velením v jediné pobožce civilní HPN Znojmo umístěné v Mikulově.

TABULKA Č. 5. PŘEHLED CIVILNÍCH SPRÁVCŮ A JEJICH ASISTENTŮ U CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNIC NA MORAVĚ V ROCE 1814
TABLE 5. OVERVIEW OF CIVILIAN ADMINISTRATORS AND THEIR ASSISTANTS AT CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Správce HPN	Měsíční mzda správce	Asistenti správce	Měsíční mzda asistentů
Zábrdovice	Anton Bayer	150 zlatých	Joseph Wallauschek	60 zlatých a naturální mzda (jedno jídlo denně)
			Joseph Neumann	
			Johan Kriedel	
			Johan Pelzel	
			Joseph Rizka	
			Winzenz Enters	
Klášterní Hradisko	pan Suchý	150 zlatých	pan Hiernle	90 zlatých
			pan Dworzack	
			Ignatz Wenkr	
Znojmo	Vinzenz Schneider	120 zlatých	Ludwig Löw	90 zlatých

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 1632, fol. 97–100; tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–510, 511; tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365; tamtéž, Zahl 55 Entwurf, fol. 356 a 361; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

Bylo stanoveno, že u každé civilní polní nemocnice zůstane jeden vojenský furýr,^[97] kterému měli v účetních záležitostech pomáhat civilní účetní.^[98] U civilní HPN č. 23 Zábrdovice žádný vojenský furýr nezůstal. Moravskoslezské gubernium rozhodlo, že zde veškeré účetní záležitosti obstará Joseph Kopal v pozici hlavního účetního. Pomáhat mu mělo 11 civilních furýrů, kteří museli být nejprve najati.^[99] Také v případě civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko prostudované prameny nezmiňují žádného vojenského furýra. Hlavním účetním této nemocnice byl pan Knallmayer. S účetními záležitostmi mu pomáhalo 10 furýrů,^[100] taktéž najatých

[97] Furýr byla účetní osoba s poddůstojnickou hodností.

[98] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[99] Tamtéž, N 1632, fol. 97–100.

[100] Šest přímo v centru nemocnice na Klášterním Hradisku, dva v pobožce nemocnice v Kroměříži a po jednom furýrovi na pobožkách nemocnice v Rokytnici a Přerově.

z civilu.^[101] Pouze v případě civilní HPN č. 31 Znojmo byli v nemocnici ponecháni vojenští furýři Johan Schaffer (centrum nemocnice) a pan Schwabera (pobočka v Mikulově).^[102] Hlavním účetním celé této nemocnice byl civilista Wenzl Strohall. A dále tu ještě působili čtyři furýři najatí z civilu.^[103]

Stanovit mzdu civilních účetních je problematické. Hlavnímu účetnímu v civilní HPN č. 31 Znojmo byla stanovena měsíční mzda 90 zlatých.^[104] Hlavnímu účetnímu v civilní HPN č. 23 Zábřdovice Josefu Kopalovi byla navržena mzda ve výši čtyři zlaté denně spolu s nárokem na jednu porci jídla.^[105] Zda mu nakonec byla tato mzda schválena, není již z pramenů patrné. V otázce mzdy pro hlavního účetního v civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko revizní komise konstatovala, že se má přidělenému hlavnímu účetnímu dát mzda podle dietního schématu.^[106] Pokud budeme předpokládat, že dietním schématem byl myšlen tabulkový plat vojenského účetního působícího u vojenské HPN, jednalo by se o měsíční mzdu 38 zlatých a $1\frac{3}{8}$ krejcarů.^[107] Nicméně tato částka se zdá příliš nízká v porovnání s ostatními civilními nemocnicemi, takže se patrně jedná o jiné dietní schéma. Civilní furýři, kteří pracovali v civilní HPN č. 23 Zábřdovice, pobírali zpočátku jeden zlatý denně. Bylo jim však přislíbeno, že jim bude mzda navýšena o dalších 30 krejcarů denně, pokud to schválí nadřízené orgány.^[108] Obdobně tomu bylo v případě furýřů v civilní HPN č. 31 Znojmo, kteří pobírali denní mzdu jeden zlatý s tím, že pokud to nadřízené orgány schválí, plat se jim navýší o dalších 36 krejcarů denně.^[109] Dne 12. dubna 1814 ve Vídni opravdu schválili zvednutí platu civilním furýřům, avšak pouze o 20 krejcarů. V důsledku toho od 19. dubna 1814 pobírali civilní furýři v civilních HPN č. 23 Zábřdovice a č. 31 Znojmo jeden zlatý 20 krejcarů denně.^[110] Moravskoslezské gubernium se ještě pokusilo zajistit

[101] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

[102] Tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365; tamtéž, Zahl 55 Entwurf, fol. 356 a 361.

[103] Tři furýři pro budovy nemocnice ve Znojmě a jeden pro pobočku nemocnice umístěnou v Mikulově. MZA v Brně, B 6, kar. 66, Abrift, fol. 371–376; tamtéž, Zahl 55 Entwurf fol. 356 a 361.

[104] Tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

[105] Tamtéž, Praesidium, fol. 32–44.

[106] Tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–511.

[107] Carl Edler von BUNDSCHUH, *Uibersicht des bei der K. K. Oesterreichischen Armee bestehenden Militär-Oeconomie-Systems, und aller dahin Bezug nehmenden Gesetze, mit hinweisung auf die Zeitperioden, in welchen sie erstossen sind, und nach welchem sich bei Ausstellung dieser Uiebersicht geachtet, hierbei aber auch darauf Rücksicht genommen worden ist, dass diese Uiebersicht zugleich ein belehrendes Handbuch für alle jene sein möge, die bei der Oeconomie-Verwaltung angestellt sind* II, Prag 1813, s. 45.

[108] MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 1632, fol. 97–100.

[109] Tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

[110] Tamtéž, N 2840, fol. 437–438.

furýrům k platu stravu zdarma, což bylo ve Vídni zamítnuto.^[111] Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko byla zřízena krátce po oznámení jednotných odměn pro civilní furýry. Z tohoto důvodu civilní furýři v této nemocnici pobírali již od jejího vzniku jeden zlatý a 20 krejcarů denně.^[112]

Duchovní péči zajišťovalo kněžstvo z blízkého okolí jednotlivých nemocnic, které nahradilo vojenské kaplany.^[113] Pouze v centrální části civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko zůstal vojenský posádkový kaplan Johan Holzer.^[114] Konkrétní jména duchovních se v pramenech nepodařilo dohledat. Jediné jméno, které prameny zmiňují, je vikář Apann, který působil v pobočce civilní HPN č. 31 Znojmo umístěné v Mikulově.^[115] Duchovním v civilních HPN č. 23 Zábrdovice a č. 31 Znojmo byla navrhována mzda v celkové výši 500 zlatých ročně, tedy 41 zlatých a 40 krejcarů měsíčně. K peněžité odměně měli denně nárok na jedno jídlo (součástí jídla bylo maso o váze jedné libry^[116]) a půl mázu^[117] vína a třikrát týdně dostávali dvojitou porci zeleniny.^[118] V případě civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko se k této problematice nepodařilo dohledat relevantní prameny.

Při odevzdání vojenských HPN civilní správě byli z nemocnic odveleni téměř všichni vojenští lékaři. Přestože u každého samostatně stojícího objektu nemocnice měl být ponechán vojenský lékař, setrvalo jich v nemocnicích jen pár.^[119] Civilní lékaři, kteří vypomáhali vojenským lékařům, v nemocnicích zůstali. Lékařský personál tedy nebylo třeba celý obměnit, ale pouze doplnit dalším dobrovolným nábořem civilních lékařů.

V tabulkách č. 6–8 nejsou uvedena kompletní jména celého lékařského personálu. V některých případech prameny uvádějí pouze počet osob bez uvedení jejich jmen. Z tabulky č. 7 je patrné, že profesor Schmidt velel po lékařské stránce nejen celé nemocnici, ale také se osobně ujal velení v centru nemocnice. Dr. Schumpnik nebyl pouze nejvyšším lékařem celé civilní HPN Znojmo, ale také po lékařské stránce osobně velel v bývalém klášteře klarisek a gymnáziu.

[111] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Abschrift: An Herrn Grafen von Chorinsky, fol. 174–176.

[112] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

[113] Tamtéž, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, N 1632, fol. 97–100; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

[114] Tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

[115] Tamtéž, Zahl 55 Entwurf, fol. 356 a 361.

[116] Jedna dolnorakouská libra je 560,06 gramů. Ivan HLAVÁČEK, Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 173.

[117] Jeden vídeňský máz je 1,4151 litru. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Staré míry, váhy a peníze (stručný přehled)*, Plzeň 1984, s. 11.

[118] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365.

[119] Tamtéž, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

TABULKA Č. 6. PŘEHLED LÉKAŘSKÉHO PERSONÁLU V CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICI Č. 23 ZÁBRDOVICE V ROCE 1814

TABLE 6. OVERVIEW OF THE MEDICAL STAFF IN THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL NO. 23 ZÁBRDOVICE IN 1814

Civilní HPN č. 23 Zábřdovice		
Objekt	Lékařské velení	Další lékařský personál
Celá HPN Zábřdovice	Dr. Joseph Bayer, šéflékař nemocnice	Vojenský lékař dr. Pirwas (psán též jako Pirbas), hlavní chirurg, zástupce šéflékaře
Posádková nemocnice – Brno	Lékař Karl Ofner	Vyšší lékaři Franz Reinhardt a Mathias Chitill a 6 nižších lékařů
Sýpka – Brno	Lékař Ignaz Schlosser	Vojenský vyšší lékař Frank a 2 nižší lékaři
Mundyho továrna a Weishauptova továrna – Brno	Lékař Reigulini	Vojenský vyšší lékař Schild, penzionovaný vojenský vyšší lékař Kaufmann a 4 nižší lékaři
Bývalý kartuziánský konvent – Brno	Vojenský lékař dr. Worell	Magistr chirurgie Hohl von Lyssitz a 6 nižších lékařů
Klášteř milosrdných bratří – Brno	Lékař Kaiser von Steltheim	Vyšší lékař Krum a 1 nižší lékař (převor tohoto klášteřa)
Zámek – Rosice	Lékař Pichler	Vojenský vyšší lékař Glück a 6 nižších lékařů
Zámek – Sokolnice	Lékař Bossak	Vojenský vyšší lékař Schaffranek a 3 nižší lékaři
Sýpka – Slavkov		Vojenský vyšší lékař Vogler a 4 nižší lékaři

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 1632, fol 97–100; tamtéž, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, N 26, fol. 120–131; tamtéž, N 1876, fol. 150–151.

TABULKA Č. 7. PŘEHLED LÉKAŘSKÉHO PERSONÁLU V CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICI Č. 30 KLÁŠTERNÍ HRADISKO V ROCE 1814

TABLE 7. OVERVIEW OF THE MEDICAL STAFF IN THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL NO. 30 KLÁŠTERNÍ HRADISKO IN 1814

Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko		
Objekt	Lékařské velení	Další lékařský personál
Celá HPN Klášterní Hradisko	Profesor praktické medicíny Willibald Schmidt, šéflékař nemocnice	Profesor chirurgie Dominik Weidele, hlavní chirurg, zástupce šéflékaře
Posádková nemocnice – Klášterní Hradisko	Profesor praktické medicíny Willibald Schmidt	Profesor teoretické medicíny dr. Johann Reißlin, novoměstský fyzik dr. Powolny, 10 ranhojičů (profesoři Neumann a Heyne, penzionovaný vojenský vyšší lékař Karl Klock a ranhojiči Ignatz Brandl, Stein, Karl Klein, Christoph Hessen, Joseph Wunderlich, Ignatz Eomerberg a Alois Pittner) a 8 lékařských pomocníků
Zámek – Rokytnice	Dr. Bosack	Vyšší lékaři Hagen a Herzig, ranhojič Malatik
Zámek – Přerov	Vyšší lékař Dworzak	1 lékařský pomocník
Plukovní nemocnice a Riegerův svobodný dvůr – Kroměříž	Dr. Boul	Vyšší lékař Herbst a 2 nižší lékaři

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; MZA v Brně, B 6, kar. 67, N 119, fol. 161–170.

TABULKA Č. 8. PŘEHLED LÉKAŘSKÉHO PERSONÁLU V CIVILNÍ HLAVNÍ POLNÍ NEMOCNICI Č. 31 ZNOJMO V ROCE 1814

TABLE 8. OVERVIEW OF THE MEDICAL STAFF IN THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITAL NO. 31 ZNOJMO IN 1814

Civilní HPN č. 31 Znojmo		
Objekt	Lékařské velení	Další lékařský personál
Celá HPN Znojmo	Dr. Schumpnik (uváděn též jako Schumpik), šéflékař nemocnice	V pramenech neuvedeno
Posádková nemocnice – Znojmo	Osobní lékař Pfass	Vojenský chirurg od pluku Coburg (jméno neuvedeno) a ranhojič Johann Kaizmann v pozici vyššího lékaře a 3 nižší lékaři
Bývalý klášter klarisek a Gymnázium – Znojmo	Dr. Schumpnik (uváděn též jako Schumpik)	Vyšší lékaři ranhojiči Alois Zahn a Johan Reimann a 4 nižší lékaři
Zámek – Mikulov	Osobní lékař Jäggr	Vyšší lékař Rosner (civilní chirurg) a 2 nižší lékaři Klein a Rogenspurger (oba byli v civilním zaměstnání ranhojiči)

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Abrift, fol. 371–376; tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365.

Civilní lékaři, kteří ve HPN pracovali, měli různé vzdělání, avšak ne ve všech případech jejich služební zařazení v nemocnicích odpovídalo jejich vzdělání. Termín „ranhojič“ tak, jak je popsán v pramenech, je značně matoucí. V některých případech je tento termín použit ve vztahu k civilnímu postavení zdravotníka (v civilním zaměstnání byl ranhojičem). V tomto případě pak civilní ranhojiči často pracovali v služební třídě „vyšší lékař“.^[120] V jiných případech je pak termín použit jako hodnostní třída, která byla ekvivalentem k nižším lékařům. To představuje při zařazení lékařů do služebních tříd značné komplikace. U lékařů, kteří byli pověřeni po lékařské stránce velením jednotlivých objektů, chybí označení jejich služební třídy. Lze se oprávněně domnívat, že patřili do služební třídy „šéflékař“, jako tomu bylo v případě vojenských HPN, kdy každý velící lékař u pobočky nemocnice byl zpravidla šéflékařem.

TABULKA Č. 9. PŘEHLED SLUŽEBNÍCH TŘÍD LÉKAŘSKÉHO PERSONÁLU VE VOJENSKÝCH A CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ 1813–1814

TABLE 9. OVERVIEW OF MEDICAL STAFF DUTY CLASSIFICATION IN MILITARY AND CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA 1813–1814

Vojenské HPN	Civilní HPN
Služební třída	Služební třída
Šéflékař (mohlo jich být více, ale vždy byl jeden hlavní a nejvýše postavený)	Šéflékař / hlavní chirurg (mohlo jich být více, ale vždy byl jeden hlavní a nejvýše postavený)
Vyšší lékař	Vyšší lékař
Nižší lékař	Nižší lékař / ranhojič
Praktikant	Lékařský pomocník

Zdroj / Source: J. LUŇÁČEK, *Rakouské vojenské zdravotnictví*, s. 125–131.

Všichni vojenští lékaři u civilní HPN č. 23 Zábřdovice pobírali plat dle své služební pozice^[121] a k tomu ještě nový příplatek ve výši jednoho zlatého denně. Stejně tomu bylo i u vojenského lékaře ponechaného u civilní HPN č. 31 Znojmo,

[120] Služební třídy jsou něco jiného než hodnostní kategorie.

[121] Tabulkové platy byly v případě vojenských lékařů zaměstnaných ve vojenských HPN na Moravě upraveny řadou příplatků. Na základě zkoumaných pramenů tedy nelze jednoznačně určit, zda je platem dle služební pozice myšlen základní tabulkový plat nebo naopak plat, který vojenští lékaři pobírali ve vojenských HPN. Pravděpodobněji se však zdá druhá varianta, jelikož se nepodařilo dohledat žádný dokument, který by naznačoval, že by byly příplatky za službu v nemocnicích vojenským lékařům odebrány. Měsíční plat vojenského vyššího lékaře ve vojenských polních nemocnicích na Moravě činil 28 zlatých měsíčně. V době, kdy byly nemocnice pod civilní správou, měl vojenský vyšší lékař k tomuto platu dostávat ještě jeden zlatý denně. Jednalo se tedy o výrazný příplatek. J. LUŇÁČEK, *Rakouské vojenské zdravotnictví*, s. 132–134.

i když v tomto případě není v pramenech výše příplatku jasně vymezena.^[122] Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko žádným vojenským lékařem v aktivní službě nedisponovala. Stanovit plat vojenského lékaře dr. Pirwase, který se stal hlavním chirurgem civilní HPN č. 23 Zábrdovice a druhým nejvyšším lékařem v nemocnici, je složité. Druhý šéflékař ve vojenských nemocnicích na Moravě pobíral měsíčně 50 zlatých a $3\frac{3}{8}$ krejcarů.^[123] Zpravidla však tuto funkci zastával plukovní lékař, přičemž hodnota dr. Pirwase není známa. Nelze tedy jednoznačně stanovit, zda dr. Pirwas v civilní HPN č. 23 Zábrdovice pobíral plat druhého šéflékaře nebo vyššího lékaře, či zda vůbec nějaký plat pobíral. Z pramenů se totiž dozvídáme, že se dr. Pirwas zavázal pracovat v civilní polní nemocnici bez nároku na odměnu.^[124] Zatímco finanční hodnocení vojenských lékařů bylo postaveno na hodnotním systému, plat civilních lékařů se přímo odvíjel od dosaženého vzdělání. Stanovit mzdu civilních lékařů je problematické, přesto si však lze na základě pramenů udělat o mzdových poměrech rámcovou představu (tabulka č. 10).

Převod vojenských HPN pod civilní správu poznamenal také strážní personál a personál pro dohled. Strážní personál tvořili vojáci od prostého vojína (Gemeiner) až po šikovatele (Feldwebel). Jednalo se o vojáky spadající do hodnotných kategorií poddůstojníci (Unter-Officiere) a mužstvo (Mannschaft). Personálem určeným pro dohled nad pacienty rozumíme ošetřovatele.

Nelze přesně říci, kolik vojáků bylo pro účely strážní služby v civilních HPN ponecháno. Ze studovaných pramenů se dozvídáme pouze tolik, že v každé civilní HPN měl zůstat přiměřený počet poddůstojníků.^[125] Počet zachovaných vojenských osob se odvíjel od počtu pacientů v dané nemocnici. Civilní HPN měly oproti stavu, kdy byly pod vojenskou správou, podstatně sníženou přijímací kapacitu. Z toho lze vyvodit, že i počet strážního personálu značně poklesl a v nemocnicích bylo ponecháno jen potřebné minimum vojáků.

[122] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Abrift, fol. 371–376.

[123] J. LUŇÁČEK, *Rakouské vojenské zdravotnictví*, s. 132.

[124] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44.

[125] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

TABULKA Č. 10. MZDY CIVILNÍCH LÉKAŘŮ V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH V ROCE 1814

TABLE 10. SALARIES OF CIVILIAN MEDICAL STAFF IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN 1814

Služební třída	Denní mzda		
	Zábrdovice	Klášterní Hradisko	Znojmo
Hlavní šéflékař	8 zl.	8 zl.	V pramenech neuvedeno
Šéflékař	8 zl., nebo 4 zl. (dle pobočky a konkrétní osoby)	8 zl.	V pramenech neuvedeno
Vyšší lékař	4 zl.	4 zl.	4 zl.
Nižší lékař / ranhojič	2 zl., nebo 1 zl. + strava a víno (dle osobní volby); 4 zl. v případě, že se jednalo o civilní ranhojiče, magistry chirurgie nebo patrony chirurgie	2 zl., nebo 1 zl. + strava a víno (dle osobní volby); 4 zl. v případě, že se jednalo o civilní ranhojiče, magistry chirurgie nebo patrony chirurgie	2 zl., nebo 1 zl. + strava a víno (dle osobní volby); 4 zl. v případě, že se jednalo o civilní ranhojiče, magistry chirurgie nebo patrony chirurgie
Lékařský pomocník	V pramenech neuvedeno (pravděpodobně stejná mzda jako nižší lékaři)	V pramenech neuvedeno (pravděpodobně stejná mzda jako nižší lékaři)	V pramenech neuvedeno (pravděpodobně stejná mzda jako nižší lékaři)

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, N 2220, fol. 344; tamtéž, Abrift, fol. 371–376; tamtéž, N 3155, fol. 532–533; tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

Ošetřovatelé se dělili jednak na vojenské a civilní a jednak dle hodnostní kategorie na vyšší ošetřovatele a běžné ošetřovatele, kterých byla většina. Civilní ošetřovatelé pracovali už ve vojenských HPN, kde pomáhali kompenzovat nedostačující počet vojenských ošetřovatelů.^[126] Při přechodu nemocnic na civilní správu bylo ve Vídni rozhodnuto, že v polních nemocnicích zůstane zhruba jedna třetina současného stavu vojenských ošetřovatelů, což logicky mělo za následek ještě větší potřebu civilních ošetřovatelů. Počítalo se s třemi ošetřovateli pro 20 až 24 pacientů, přičemž jádro ošetřovatelského sboru měli tvořit ošetřovatelé, kteří v jednotlivých nemocnicích působili dříve. Doplnění měli být o nově najaté ošetřovatele, kteří měli pracovat za denní mzdu 30 krejcarů spolu se stravou a vínem.^[127] Ošetřovatelé se nabírali dobrovolným nábořem, nicméně v případě potřeby bylo možné přistoupit k nucenému odvodu.^[128] Od přelomu března a dubna roku 1814 bylo povoleno využívat jako ošetřovatele také válečné zajatce, a to za pevně stanovenou denní mzdu tři krejcarů. Ze mzdy se však válečným zajatcům počítaly srážky za opotřebení přiděleného ošacení.^[129]

[126] J. LUŇÁČEK, *Rakouské vojenské zdravotnictví*, s. 145–150.

[127] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[128] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[129] Tamtéž, Abschrift an den Herrn gfen. Chorinsky, fol. 345–346.

TABULKA Č. 11. STRUČNÝ VÝČET PĚCHOTNÍCH HODNOSTNÍCH KATEGORIÍ
 RAKOUSKÉ CÍSAŘSKÉ ARMÁDY

TABLE 11. BRIEF LIST OF INFANTRY RANKS OF THE AUSTRIAN IMPERIAL ARMY

Hodnostní kategorie	Šarže (šarže začínala od svobodníka, vojín byl bez hodnosti)
Mužstvo (Mannschaft)	1) Vojín (Gemeiner), granátník (Grenadier) – bez hodnosti (šarže)
	2) Svobodník (Gefreiter), závodčí (Patrouilleführer), granátník–svobodník (Grenadier-Gefreiter)
Poddůstojníci (Unter-Officiere)	3) Vicedesátník (Vice-Corporal), desátník (Corporal), podmyslivec (Unterjäger), granátník–vicedesátník (Grenadier-Vice Corporal), granátník–desátník (Grenadier-Corporal)
	4) Šikovatel (Feldwebel), nadmyslivec (Oberjäger), granátník–šikovatel (Grenadier-Feldwebel)
Nižší důstojníci (Ober-Officiere)	5) Praporčík (Fähnrich)
	6) Podporučík (Unter-Lieutenant)
	7) Nadporučík (Ober-Lieutenant)
	8) Kapitán–poručík (Capitän-Lieutenant)
	9) Setník, hejtman (Hauptmann)
Vyšší důstojníci (Stabs-Officiere)	10) Major (Major)
	11) Podplukovník (Oberst-Lieutenant)
	12) Plukovník (Oberst)
Generálové	13) Generálmajor (General-Major)
	14) Polní podmaršál (Feldmarschall-Lieutenant)
	15) Polní zbrojmistr (Feld-Zeugmeister)
	16) Polní maršál (Feld-Marschall)

Zdroj / Source: Lubomír UHLÍŘ, *Hodnosti rakouské armády za koaličních válek*, <http://www.valka.cz/10373-Hodnosti-rakouske-armady-za-koalicnich-valek> (21. 8. 2022).

Vojenští ošetřovatelé, kteří pracovali v civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko, byli po osmi dnech existence této nemocnice (23. května 1814) nahrazeni 93 válečnými zajatci přidělenými velením Olomoucké pevnosti.^[130] Z hlášení o kontrole civilní HPN č. 23 Zábřovice se dozvídáme, že i zde sloužili jako ošetřovatelé francouzští zajatci. Kolik jich bylo, však z dokumentu nevyplývá.^[131] Dva rekonvalescentní francouzští váleční zajatci pracovali také v civilní HPN č. 31 Znojmo.^[132]

[130] MZA v Brně, B 6, kar. 67, N 119 fol. 161–170.

[131] Tamtéž, 104 Erinnerung, fol. 94–99.

[132] Tamtéž, N 112, fol. 129–135.

TABULKA Č. 12. PŘEHLED OŠETŘOVATELŮ PRACUJÍCÍCH V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 12. OVERVIEW OF HOSPITAL ATTENDANTS WORKING IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Počet ošetřovatelů nutný pro obstarání nemocnice	Vojenští ošetřovatelé	Civilní ošetřovatelé	Denní mzda civilních ošetřovatelů
Zábrdovice	210	95	115	30 krejcarů + strava a víno
Klášterní Hradisko	163	94	69	24 až 30 krejcarů (v závislosti na pobožce nemocnice) + strava a víno
Znojmo	68	0	68	30 krejcarů + strava a víno

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–510, 511; tamtéž, Entwurf, fol. 487–499; tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365; tamtéž, Zahl 55 Entwurf, fol. 356 a 361; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

Mzdy uvedené v tabulce č. 12 se týkaly pouze běžných ošetřovatelů. Mzda vyšších ošetřovatelů nebyla ve Vídni stanovena, proto v rámci jednotlivých nemocnic docházelo k odchýlkám. Výběr vyšších ošetřovatelů v civilních HPN č. 23 Zábrdovice a č. 31 Znojmo měli na starosti správci nemocnic a vyšším ošetřovatelům náležela mzda jeden zlatý denně.^[133] Také v civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko vybíral vyšší ošetřovatele správce nemocnice. Oproti běžným ošetřovatelům měli pobírat dvojnásobnou mzdu.^[134] Běžným ošetřovatelům v této nemocnici byla navržena mzda od 24 do 30 krejcarů, tudíž vyšší ošetřovatelé by pobírali plat v rozmezí 48 až 60 krejcarů denně.

Poslední skupinou osob, které bylo třeba pro civilní polní nemocnice zajistit, byl pomocný personál, tvořený obsluhou kuchyně, pradelnami a podomky. Každá vojenská HPN disponovala několika kuchyněmi pro přípravu jídla dle platného dietního řádu. Počet kuchyní se odvíjel od skladby a přesného umístění jednotlivých nemocničních budov. Vždy záleželo na vzdálenosti, která byla mezi jednotlivými nemocničními objekty. Dle pokynů z Vídně se měl pro civilní HPN najmout z civilního sektoru zcela nový kuchařský personál za co nejnižší možnou mzdu. Obstarání tohoto personálu dostaly na starosti krajské úřady, v jejichž správním obvodu se civilní HPN nacházely.^[135] O struktuře kuchyňského personálu se v pokynech z Vídně nehovoří. Z podkladů k předání nemocnic do civilní správy však vyplývá, že měla být zachována stejná skladba pracovníků, jaká byla pod správou vojenskou: vedoucí kuchyně (Küchenführer), vyšší kuchař (Oberkoch), nižší kuchař (Unterkoch) a pomocník (Gehilfe).

[133] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

[134] Tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540.

[135] Tamtéž, 2667/M Abschrift, fol. 46–51; tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

TABULKA Č. 13. PŘEHLED KUCHARSKÉHO PERSONÁLU V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 13. OVERVIEW OF THE COOKING STAFF IN THE CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Vedoucí kuchyně	Vyšší kuchař	Nižší kuchař	Pomocník
Zábrdovice	9	4	10	23
Klášteří Hradisko	6	5	8	8
Znojmo	3	3	5	4

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, kar. 66, Abrift, fol. 371–376.

TABULKA Č. 14. DENNÍ MZDA KUCHARSKÉHO PERSONÁLU V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 14. DAILY SALARY OF THE COOKING STAFF IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Vedoucí kuchyně	Vyšší kuchař	Nižší kuchař	Pomocník
Zábrdovice	1 zl. + strava a víno	1 zl. + strava a víno	45 kr. + strava a víno	30 kr. + strava a víno
Klášteří Hradisko	1 zl. + strava a víno	45 kr. + strava a víno	36 kr. + strava a víno	30 kr. + strava a víno
Znojmo	1 zl. + strava a víno	45 kr. + strava a víno	36 kr. + strava a víno	30 kr. + strava a víno

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44; tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

Pradleny a podomci nezbytní pro chod civilní HPN nebyli v pokynech z Vídně vůbec zmíněni. Ani při setkání zástupců z řad moravského civilního a vojenského sektoru se tyto kategorie pracovníků blíže nediskutovaly. O pradlenách se nezmiňují ani dokumenty k předání jednotlivých nemocnic do civilní správy. Nelze tedy říci, jak bylo zajištěno praní prádla v civilních HPN.

Podomci plnili v nemocnicích rozmanité úkoly: čistili chodby, dvůr a záchody, nosili vodu, štípali a nosili dříví, starali se o osvětlení nemocnice a vykonávali další nezbytné domácí práce. Do doby, než byly HPN předány civilní správě, vykonávali tuto činnost zpravidla řadoví vojáci. Po předání nemocnic civilní správě proto bylo třeba obstarat nový personál, což měly mít na starosti vždy příslušné krajské úřady, na jejichž území se nemocnice nacházely.^[136] Pro celou civilní HPN č. 23 Zábrdovice stanovila revizní komise opatřit 67 podomků,^[137] kteří měli pracovat za denní

[136] Tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[137] Posádková nemocnice Zábrdovice 15 podomků, Mundyho továrna čtyři podomci, sýpka čtyři podomci, Weishauptova továrna čtyři podomci, klášter milosrdných bratří šest podomků,

mzdu 45 krejcarů spolu se stravou a vínem.^[138] V civilních HPN č. 30 Klášterní Hradisko a č. 31 Znojmo byla podomkům vyměřena denní mzda 24 krejcarů se stravou a vínem.^[139] V centru civilní HPN č. 30 v bývalém klášteře Hradisko bylo zaměstnáno celkem 15 podomků.^[140] Co se poboček této nemocnice týče, v každé ze dvou budov umístěných v Kroměříži působili dva podomci, v pobočce v Přerově čtyři a v Rokytnici šest podomků.^[141] Tři objekty civilní HPN č. 31 umístěné přímo ve Znojmě obstarávalo celkem 13 podomků.^[142] Pro pobočku této nemocnice umístěnou v Mikulově byli vyčleněni další čtyři podomci.^[143]

Pohřbívání zemřelých měli v nemocnici obstarávat místní hrobníci v rámci úkolové mzdy, a to na základě dohody, kterou s nimi měly uzavřít příslušné krajské úřady.^[144] V případech civilních HPN č. 30 Klášterní Hradisko a č. 31 Znojmo opravdu pohřbívání zajišťovali civilní hrobníci.^[145] Stejně tak tomu bylo i v pobočkách civilní HPN č. 23 Zábrdovice, které se nacházely mimo Brno. Pro objekty této nemocnice etablované přímo v Brně zajišťovali pohřbívání trestanci z místního vězení na Špilberku.^[146] Stanovit úkolovou mzdu hrobníka není na základě zkoumaných materiálů možné. Trestanci ze Špilberku pohřbívali zemřelé v rámci objektů umístěných v Brně již v době, kdy byla nemocnice pod vojenskou správou. Nyní v tom pokračovali za 18 krejcarů denně na každého pracovníka. Peníze však nebyly vypláceny trestancům, ale šly do fondu věznice.^[147]

Zrušení civilních hlavních polních nemocnic na Moravě v roce 1814

Pod civilní správou byly nemocnice pouze krátkou dobu. Jako první byla zcela zrušena civilní HPN č. 23 Zábrdovice. Detašované pobočky nemocnice byly uzavřeny koncem dubna 1814.^[148] Objekty umístěné v centru nemocnice v Brně byly

objekt bývalého kartuziánského kláštera 12 podomků, Rosice devět podomků, Sokolnice šest podomků a Slavkov sedm podomků.

[138] MZA v Brně, B 6, kar. 66, Praesidium, fol. 32–44.

[139] Tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–539; tamtéž Abrift, fol. 371–376.

[140] Tamtéž, Ad N 85 Entwurf, fol. 500, 504–511.

[141] Tamtéž, Entwurf, fol. 487–499.

[142] Tamtéž, Gemeinschaftlicher Entwurf, fol. 362–365.

[143] Tamtéž, Zahl 55 Entwurf, fol. 356 a 361.

[144] Tamtéž, 2667/M Abschrift, fol. 46–51; tamtéž, Zum Zahl 1135/2 Protocoll, fol. 54–59.

[145] Tamtéž, Vorschrift z. 3239, fol. 534–540; tamtéž, Abrift, fol. 371–376.

[146] Tamtéž, N 1632, fol. 97–100.

[147] Tamtéž, Praesidium, fol. 32–44.

[148] Zámek v Rosicích 20. 4. 1814, kasárna v Ivančicích 21. 4. 1814, sýpka ve Slavkově 25. 4. 1814 a zámek v Sokolnicích 29. 4. 1814. MZA v Brně, B 6, kar. 68, Rapport auf den 20ten April 1814,

zrušeny v průběhu května 1814.^[149] K 31. květnu 1814 byla celá HPN č. 23 Zábrdovice zrušena. Z budovy posádkové nemocnice, která tvořila vlastní centrum HPN č. 23 Zábrdovice, se od 1. června 1814 stala opět posádková nemocnice, která převzala péči o 488 pacientů, kteří vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemohli být z nemocnice odvezeni. Další dva nemocní byli k 31. květnu 1814 v péči vrchnosti v Ivančicích.^[150] Civilní HPN č. 23 Zábrdovice fungovala celkem 77 dní.

Druhou zrušenou nemocnicí byla civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko. Jako první byl dne 1. června 1814 zrušen tzv. Riegerův svobodný dvůr v Kroměříži.^[151] Následovala likvidace pobočky na zámku v Rokytnici dne 10. června 1814. V té době se v této části nemocnice nacházelo ještě šest pacientů, jejichž péči převzala místní vrchnost. Pobočka umístěná v zámku v Přerově byla zrušena dne 12. června 1814 a péči o 102 rekonvalescentů, kteří zde stále pobývali, převzala místní vrchnost. Pobočka v plukovní nemocnici v Kroměříži byla rozpuštěna dne 20. června 1814 a péči o 16 pacientů, kteří se tu ještě léčili, převzala místní posádka. Téhož dne byly také vráceny prostory v bývalém klášteře na Klášterním Hradisku u Olomouce opět posádkové nemocnici, která převzala péči o 459 pacientů, kteří se zde stále nacházeli.^[152] Pod civilní správou byla HPN č. 30 Klášterní Hradisko 36 dní.

Jako poslední byla zrušena civilní HPN č. 31 Znojmo. Filiálka etablovaná na zámku v Mikulově byla uzavřena dne 16. května 1814. K tomuto dni se tam nacházelo 55 nemocných, z toho 42 pacientů bylo ještě téhož dne odvezeno do centra nemocnice ve Znojmě, kam dorazili následující den. Péči o zbylých 13 pacientů, neschopných převozu, převzala místní vrchnost spolu s lékařem dr. Jägerem.^[153] Zbylé tři objekty nemocnice, které se nacházely přímo ve Znojmě, byly zrušeny během července 1814. Na základě studovaných pramenů však nelze určit přesné datum likvidace těchto objektů.^[154] Oficiální datum zrušení civilní HPN č. 31 Znojmo je 21. července 1814. K tomuto datu byly prostory civilní nemocnice v bývalé posádkové nemocnici vráceny armádě a došlo k obnovení činnosti posádkové

fol. 233; tamtéž, Rapport auf den 22ten Aprill 1814, fol. 231; tamtéž, Rapport auf den 26ten Aprill 1814, fol. 227; tamtéž, Rapport auf den 30ten Aprill 1814, fol. 223.

[149] Kasárna v bývalém objektu kartuziánského kláštera 11. 5. 1814, klášter milosrdných bratří 16. 5. 1814, Weishasuptova továrna 17. 5. 1814, sýpka 21. 5. 1814, Mundyho továrna 31. 5. 1814. MZA v Brně, B 6, kar. 68, Rapport auf den 12ten May 1814, fol. 211; tamtéž, Rapport auf den 17ten May 1814, fol. 206; tamtéž, Rapport auf den 18ten May 1814, fol. 205; tamtéž, Rapport auf den 22ten May 1814, fol. 202; tamtéž, Rapport auf den 1ten Juny 1814, fol. 356.

[150] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[151] Tamtéž, N 119, fol. 161–170.

[152] Tamtéž, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[153] Tamtéž, Hochlöbliche k. k. Feldspitaler Revision Komision, fol. 100–103; tamtéž, Praesidium 110, fol. 123–125.

[154] Tyto tři budovy jsou ve studovaných pramenech souhrnně označeny jako část nemocnice Znojmo. Vystupují jako jedna položka, přestože se jednalo o tři různé části jedné nemocnice.

nemocnice. Prvními pacienty nově zřízené posádkové nemocnice bylo 137 vojáků, kteří v tomto objektu zůstali po zrušení civilní HPN.^[155] Pod civilní správou byla nemocnice 97 dní.

Statistické údaje o pacientech v civilních hlavních polních nemocnicích na Moravě v roce 1814

Civilní HPN měly dohromady celkovou přijímací kapacitu 4 861 míst. Celkem se v nich za dobu jejich existence v roce 1814 léčilo 8 437 osob. Za nové byli považováni takoví pacienti, kteří byli do nemocnice přijati přímo od armády v poli. To znamená, že se před přijetím do nemocnice neléčili v jiné nemocnici.

TABULKA Č. 15. POČET OSOB LÉČENÝCH V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 15. NUMBER OF PERSONS TREATED IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Převzato z vojenských HPN	Noví	Přeloženi z jiných nemocnic	Celkem se léčilo
Zábrdovice	1 749	1 870	1 638	5 257
Klášteří Hradisko	1 059	177	926	2 162
Znojmo	306	80	632	1 018
HPN celkem	3 114	2 127	3 196	8 437
HPN celkem v %	36,9	25,2	37,9	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

TABULKA Č. 16. POČET OSOB LÉČENÝCH V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814 VE VZTAHU K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM
TABLE 16. NUMBER OF PERSONS TREATED IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 IN RELATION TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	4 384	178	36	659	0	5 257
Klášteří Hradisko	1 759	0	1	398	4	2 162
Znojmo	941	0	3	74	0	1 018
HPN celkem	7 084	178	40	1 131	4	8 437
HPN celkem v %	84,0	2,1	0,5	13,4	0,0	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[155] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

Z celkového počtu 8 437 léčených osob jich 7 214 opustilo nemocnici, což znamená, že se buď vyléčily a byly převedeny do stavu rekonvalescentů,^[156] nebo naopak zemřely, případně byly přeloženy do jiné nemocnice, nebo z nemocnice utekly.

TABULKA Č. 17. POČET OSOB LÉČENÝCH V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814 S UVEDENÍM ZPŮSOBU OPUŠTĚNÍ NEMOCNICE

TABLE 17. NUMBER OF PERSONS TREATED IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 WITH INDICATION OF THE WAY OF LEAVING THE HOSPITAL

Civilní HPN	Úbytek					Zůstalo po zrušení
	celkem	z toho rekonvalescenti	přeloženi do jiných nemocnic	dezertéři	zemřelí	
Zábrdovice	4 767	3 037	1 185	10	535	490
Klášteří Hradisko	1 579	1 214	177	12	176	583
Znojmo	868	539	91	1	237	150
HPN celkem	7 214	4 790	1 453	23	948	1 223
HPN celkem v %*	85,5	56,8	17,2	0,3	11,2	14,5

* Podíly jsou vypočítány z celkového počtu léčených osob: $8\,437 = 100\%$ / The proportions are calculated from the total number of treated persons: $8\,437 = 100\%$.

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

TABULKA Č. 18. POČET OSOB, KTERÉ OPUSTILY NEMOCNICE VE VZTAHU K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM

TABLE 18. NUMBER OF PERSONS WHO LEFT HOSPITALS IN RELATION TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	3 953	174	36	604	0	4 767
Klášteří Hradisko	1 267	0	1	309	2	1 579
Znojmo	796	0	3	69	0	868
HPN celkem	6 016	174	40	982	2	7 214
HPN celkem v %	83,4	2,4	0,6	13,6	0,0	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[156] Rekonvalescenti tvořili speciální skupinu pacientů. Jednalo se o osoby, které již byly považovány za vyléčené a v nemocnicích zůstávaly jen na pozorování, aby bylo zajištěno, že u nich nepropukne recidiva.

TABULKA Č. 19. POČET OSOB, KTERÉ ZŮSTALY V NEMOCNICÍCH PO JEJICH ZRUŠENÍ VE VZTAHU K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM
 TABLE 19. NUMBER OF PERSONS WHO REMAINED IN HOSPITALS AFTER THEIR CLOSURE IN RELATION TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	431	4	0	55	0	490
Klášteří Hradisko	492	0	0	89	2	583
Znojmo	145	0	0	5	0	150
HPN celkem	1 068	4	0	149	2	1 223
HPN celkem v %	87,3	0,3	0,0	12,2	0,2	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

Při srovnání počtu rekonvalescentů s počtem zemřelých vojáků (tabulka č. 17), můžeme považovat civilní správu HPN na Moravě za velmi úspěšnou, jelikož se vyléčilo pětkrát více pacientů, než jich zemřelo. Nejedná se však o kompletní statistiku, jelikož nevíme, kam bylo přeloženo 17,2 % pacientů. Proto není možné určit, zda nakonec zemřeli, nebo se uzdravili. Obdobně nelze zjistit, jak dopadlo 14,5 % osob, které byly po zrušení HPN zanechány v péči vojenských zdravotních zařízení, případně místní vrchnosti.^[157]

Nejvíce rekonvalescentů / vyléčených vojáků (3 037 osob) bylo v civilní HPN č. 23 Zábrdovice. Tato nemocnice však vykazovala také nejvyšší počet zemřelých (535 osob). Tato skutečnost je dána tím, že se jednalo o největší civilní HPN a léčilo se v ní daleko více pacientů než ve zbylých dvou nemocnicích. V druhé největší nemocnici, konkrétně v civilní HPN č. 30 Klášteří Hradisko, evidovali druhý největší počet vyléčených osob (1 214 rekonvalescentů) a zároveň nejnižší počet zemřelých (176 osob). V nejmenší z nemocnic, civilní HPN č. 31 Znojmo, bylo nejméně vyléčených osob (539 rekonvalescentů) a druhý nejvyšší počet zemřelých (237 osob).^[158]

Abychom posoudili, která z nemocnic byla v léčbě pacientů statisticky neúspěšnější, musíme zjistit, jaký byl poměr rekonvalescentů a zemřelých osob vůči celkovému počtu všech léčených pacientů v dané civilní HPN.

[157] Nepatrně ovlivňuje poměr zemřelých vůči vyléčeným i malá skupinka dezertérů. V tomto případě by se však promítla v navýšení skupiny uzdravených pacientů. Dezertéři byli totiž zpravidla již uznáni za rekonvalescenty, kteří museli být fyzicky dostatečně zdatní, aby mohli útěk realizovat.

[158] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

TABULKA Č. 20. POMĚR REKONVALESCENTŮ A ZEMŘELÝCH OSOB VŮČI CELKOVÉMU POČTU LÉČENÝCH OSOB V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814

TABLE 20. RATIO OF CONVALESCENTS AND DEAD PERSONS TO THE TOTAL NUMBER OF PERSONS TREATED IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814

Civilní HPN	Celkem se léčilo	Rekonvalescenti		Zemřelí	
		počet	%	počet	%
Zábrdovice	5 257	3 037	57,8	535	10,2
Klášterní Hradisko	2 162	1 214	56,2	176	8,1
Znojmo	1 018	539	52,9	237	23,3
HPN celkem	8 437	4 790	56,8	948	11,2

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

Z uvedených dat je patrné, že nejúspěšnější v léčbě pacientů byla civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko. Tato nemocnice sice vykazovala o 1,6 procentního bodu menší úspěšnost léčby než civilní HPN č. 23 Zábrdovice, avšak současně měla o 2,1 procentních bodů nižší úmrtnost. Naopak zcela nejhůře na tom byla civilní HPN č. 31 Znojmo, které měla nejnižší procentuální úspěšnost vyléčených a nejvyšší úmrtnost. Na tomto místě je však třeba zjistit vypovídající hodnotu údajů. Je třeba určit, kolik procent z celkového počtu léčených osob tvoří dohromady rekonvalescenti a zemřelé osoby. Čím vyšší je procentuální zastoupení této skupiny, tím lze data o úspěšnosti léčby v dané nemocnici považovat za validnější. Druhou skupinu totiž tvoří v součtu pacienti, kteří byli přeloženi jinam, utekli z nemocnice nebo v nemocnici zůstali i po jejím zrušení. I tito pacienti se časem vyléčili či zemřeli, což však nejsme schopni určit. Čím větší je tato skupina pacientů, tím více bude zkreslovat data o úspěšnosti léčby. Nejvalidnější data poskytuje nemocnice č. 31 Znojmo, kde rekonvalescenti a zemřelí představovali 76,2 % všech pacientů, to znamená, že pouze u zbylých 23,8 % pacientů nevíme, zda se nakonec vyléčili či zemřeli. Na druhém místě vystupuje nemocnice č. 23 Zábrdovice s procentuálním poměrem 67,9 % vyléčených a zemřelých k celkovému počtu léčených pacientů. Nejméně validní jsou údaje z nemocnice č. 30 Klášterní Hradisko, kde rekonvalescenti a zemřelé osoby tvořili 64,3 % všech léčených osob, to znamená, že u 35,7 % pacientů nevíme, co se s nimi nakonec stalo. Na tomto místě se nabízí srovnání úspěšnosti léčby ve vojenských HPN s úspěšností léčby v civilních HPN.

TABULKA Č. 21. SROVNÁNÍ POČTU VYLÉČENÝCH A ZEMŘELÝCH OSOB MEZI VOJENSKOU A CIVILNÍ SPRÁVOU NEMOCNIC NA MORAVĚ V LETECH 1813–1814
 TABLE 21. COMPARISON OF THE NUMBER OF CURED AND DEAD PERSONS BETWEEN MILITARY AND CIVILIAN ADMINISTRATION OF HOSPITALS IN MORAVIA IN 1813–1814

Vojenská HPN	Celkem se léčilo	Rekonvalescenti		Zemřelí	
		počet	%	počet	%
Zábrdovice	32 387	9 694	29,9	3 689	11,4
Klášteří Hradisko	14 833	9 065	61,1	3 650	24,6
Znojmo	7 604	3 250	42,7	2 364	31,1
HPN celkem	54 824	22 009	40,1	9 703	17,7
Civilní HPN	Celkem se léčilo	Rekonvalescenti		Zemřelí	
		počet	%	počet	%
Zábrdovice	5 257	3 037	57,8	535	10,2
Klášteří Hradisko	2 162	1 214	56,2	176	8,1
Znojmo	1 018	539	52,9	237	23,3
HPN celkem	8 437	4 790	56,8	948	11,2

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

Z údajů v tabulce č. 21 je patrné, že úspěšnost léčby v civilních HPN v roce 1814 byla v vyšší, než tomu bylo v HPN pod vojenskou správou, a to jak v rámci jednotlivých nemocnic (v tomto ohledu představuje výjimku pouze vojenská HPN č. 30 Klášteří Hradisko), tak v celkovém součtu. Je však třeba zohlednit, že vojenské HPN, které postupně vznikaly na území dnešní Moravy od konce července roku 1813, se nacházely v úplně jiné situaci než civilní HPN v první polovině roku 1814. Zejména na začátku své činnosti se musely vojenské nemocnice potýkat s každodenním vysokým příjmem pacientů, jejichž zdravotní stav navíc komplikovaly zdlouhavé transporty. Nemocnice byly přeplněné pacienty, což bylo živnou půdou pro vznik epidemií, ke kterým ve vojenských HPN docházelo.^[159] Navíc byly vojenské nemocnice na Moravě etablovány i v zimních měsících, kdy je léčba nemocných ztížena dalšími faktory, jako jsou přetopené a málo větrané místnosti, nedostatek slunečního světla, zima a vlhkost, a to zejména na chod-

[159] Například v prosinci 1813 se ve vojenské HPN č. 39 Jevíčko rozšířil břišní tyfus (Nervenfieber). Situace došla tak daleko, že i pradelny v nemocnici odmítaly prát prádlo. Nakonec se vedení nemocnice muselo obrátit na magistrát města Jevíčko s žádostí o přidělení pradel de facto silou pod hrozbou trestu za neuposlechnutí. Velmi podobná situace nastala i ve vojenské HPN č. 23 Zábrdovice. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Jevíčko, kar. 95/3, sign. LJ A 34/3; MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 36 Generalcomando, fol. 152–219.

bách a záchodech atd. Naproti tomu civilní HPN se již nepotýkaly s tak vysokým a pravidelným příjmem nových pacientů. Z tabulky č. 15 je zřejmé, že do civilních HPN bylo přijato pouze 25,2 % pacientů přímo od armády v poli. Zbytek tvořily osoby, které se již dříve někde léčily. Navíc jarní a letní měsíce byly pro léčbu pacientů vhodnější než měsíce zimní. Civilní nemocnice nebyly kapacitně přetížené a neevdijeme, že by se v nich významně šířila epidemická onemocnění.

Zajímavé je srovnání úmrtnosti ve vojenských a civilních HPN na Moravě s úmrtností v německých vojenských nemocnicích v letech 1810–1815. Boris C. Urlanis uvádí, že souhrnem se v letech 1810–1815 léčilo v německých vojenských nemocnicích 307 462 osob, z nichž 28 029 zemřelo. Úmrtnost v těchto nemocnicích se rovnala 9,1 %. Zároveň však dodává, že například Paul Myrdacz, který vychází z jiných materiálů pro stejnou oblast a stejné období, uvádí úmrtnost ve výši 15 %.^[160] Úmrtnost v německých vojenských nemocnicích v letech 1810–1815 tedy byla v rozmezí 9–15 %. Úmrtnost ve vojenských HPN na Moravě byla vyšší (celkově 17,7 %). Naopak úmrtnost civilních HPN na Moravě v roce 1814 (11,2 %) přesně odpovídá tomuto procentuálnímu vymezení.

Na závěr statistické části se ještě podíváme, jaká byla skladba rekonvalescentů, zemřelých vojáků, dezertérů a pacientů přeložených do jiných nemocnic ve vztahu k bojujícím armádám. V případě francouzských vojáků jsou v pramenech jako dezertéři označováni i příslušníci francouzské armády, kteří měli status válečného zajatce.

TABULKA Č. 22. REKONVALESCENTI V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814 PODLE PŘÍSLUŠNOSTI K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM

TABLE 22. AFFILIATION OF CONVALESCENTS IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	2 538	124	23	352	0	3 037
Klášteří Hradisko	973	0	1	240	0	1 214
Znojmo	515	0	1	23	0	539
HPN celkem	4 026	124	25	615	0	4 790
HPN celkem v %	84,1	2,6	0,5	12,8	0,0	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

[160] Boris Cezarevič URLANIS, *Války*, s. 293–294.

TABULKA Č. 23. ZEMŘELÍ V CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNICÍCH NA MORAVĚ V ROCE 1814 PODLE PŘÍSLUŠNOSTI K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM
 TABLE 23. AFFILIATION OF PERSONS WHO DIED IN CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	458	5	3	69	0	535
Klášteří Hradisko	148	0	0	26	2	176
Znojmo	207	0	1	29	0	237
HPN celkem	813	5	4	124	2	948
HPN celkem v %	85,8	0,5	0,4	13,1	0,2	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

TABULKA Č. 24. OSOBY, KTERÉ UTEKLY Z CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNIC NA MORAVĚ V ROCE 1814 PODLE PŘÍSLUŠNOSTI K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM
 TABLE 24. AFFILIATION OF PERSONS WHO ESCAPED FROM CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	8	0	0	2	0	10
Klášteří Hradisko	11	0	0	1	0	12
Znojmo	1	0	0	0	0	1
HPN celkem	20	0	0	3	0	23
HPN celkem v %	87,0%	0,0%	0,0%	13,0%	0,0%	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

TABULKA Č. 25. PŘÍSLUŠNOST OSOB PŘELOŽENÝCH Z CIVILNÍCH HLAVNÍCH POLNÍCH NEMOCNIC NA MORAVĚ V ROCE 1814 DO JINÝCH NEMOCNIC K BOJUJÍCÍM ARMÁDÁM
 TABLE 25. AFFILIATION OF PERSONS TRANSFERRED FROM CIVILIAN MAIN FIELD HOSPITALS IN MORAVIA IN 1814 TO OTHER HOSPITALS TO THE FIGHTING ARMIES

Civilní HPN	Rakušané	Rusové	Prusové	Francouzi	Neapolitánci	Celkem
Zábrdovice	949	45	10	181	0	1 185
Klášteří Hradisko	135	0	0	42	0	177
Znojmo	73	0	1	17	0	91
HPN celkem	1 157	45	11	240	0	1 453
HPN celkem v %	79,6	3,1%	0,8	16,5	0,0	100

Zdroj / Source: MZA v Brně, B 6, kar. 67, Haupt Uibersicht, fol. 347–354.

Finanční vyčíslení civilní správy hlavních polních nemocnic

Civilní sektor převzal správu HPN na náklady dvorské komory (K. K. Hofkammer).^[161] Každá nemocnice pod civilní správou dostala k dispozici finanční obnos na úhradu svých nákladů, které se zaznamenávaly do tzv. pokladního deníku. Civilní HPN č. 23 Zábrdovice dostala částku 46 000 zl., přičemž k 25. květnu 1814 bylo z přidělené částky utraceno 30 429 zl.^[162] Jelikož tato nemocnice ukončila svoji činnost už 31. května 1814, představuje výše uvedený obnos výdajů poměrně přesný odhad vynaložených finančních nákladů. Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko obdržela 20 000 zl. Z této sumy bylo k 9. červnu 1814 utraceno 6 844 zl. a 16 a $\frac{2}{4}$ krejcarů.^[163] Civilní HPN č. 30 Klášterní Hradisko ukončila svoji činnost až 20. června 1814, proto údaje o utracených penězích představují méně spolehlivý údaj, než tomu bylo u nemocnice č. 23 Zábrdovice. Nejméně přesné údaje máme v případě civilní HPN č. 31 Znojmo. Tato nemocnice přijala 11 509 zl., z nichž bylo k 31. květnu 1814 utraceno 7 172 zl. a $\frac{1}{4}$ krejcarů.^[164] Nemocnice však ukončila svoji činnost až 21. července 1814. Je tudíž patrné, že se nemocniční výdaje musely poměrně značně navýšit.

Nemocnice tedy dostaly pro svoji činnost finanční prostředky v celkové výši 77 509 zl. Z této částky bylo prokazatelně využito 44 445 zl. 16 $\frac{3}{4}$ krejcarů. Konečná částka za civilní správu vojenských nemocnic byla podstatně vyšší, a to z několika důvodů. Jak je uvedeno výše, utracené finanční částky nebyly stanoveny k datu zrušení nemocnic. Dále je třeba zohlednit skutečnost, že se jednalo o peníze na přímé výdaje spojené s civilní správou a jejím výkonem. Do těchto peněz nejsou započítány výdaje za vojenské osoby, které v nemocnicích zůstaly a byly nadále vypláceny formou žoldu z vojenské pokladny. Tyto údaje není možné zjistit. Jelikož byly peníze nemocnicím přiděleny, až když se jich ujala civilní správa, nebyly z nich financovány náklady spojené s vlastním předáním správy mezi vojenským a civilním sektorem, které byly jistě značné. V neposlední řadě musíme mít na paměti, že se další výdaje pojily i s činností samotné revizní komise, která byla nadřazeným orgánem jednotlivých nemocničních civilních správ. Tyto výdaje však známe.

Koncem února 1814 obdržela c. k. Moravskoslezská revizní komise polních nemocnic zálohovou platbu ve výši 2 000 zl. Peněžní částka, poskytnutá až z pokladny ve Vídni prostřednictvím tzv. Kameralschulden Fond, sloužila k úhradě platů civilních revizních komisařů,^[165] jejich nutných výloh a také k úhradě nákladů

[161] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

[162] MZA v Brně, B 6, kar. 67, 104 Erinnerung, fol. 94–99.

[163] Tamtéž, N 119, fol. 161–170.

[164] Tamtéž, N 112, fol. 129–135.

[165] Vojenská část revizní komise pobírala plat od armády. Stejně tak nutné výdaje za vojenské komisaře se proplácely z armádního fondu. Vojenská část revizní komise tedy na peníze z přidělené částky neměla nárok.

spojených s činností administrativních pracovníků. Svěřený obnos dále sloužil k proplácení nečekaných výdajů spojených činností komise.^[166] Dne 11. června 1814 se dr. Kluky, komisař za politickou stranu, obrátil na moravskoslezské zemské gubernium s žádostí o dalších 1 000 zl., aby komise mohla i nadále zajišťovat svoji činnost.^[167] Těto žádosti bylo vyhověno.^[168] Na základě vyúčtování činnosti politické části komise z března 1815 však vyplývá, že komise přidělených 3 000 zl. překročila o dalších 793 zl. a 8 krejcarů, které byly členům komise následně doplaceny.^[169]

Civilní správa původně vojenských HPN umístěných na Moravě v roce 1814 tak stála přinejmenším 48 238 zl. 24 ³/₄ krejcarů. Reálné uhrazené náklady byly určitě vyšší, avšak nelze je na základě sledovaných pramenů přesně vyčíslit.

Závěr

Hlavním důvodem pro předání nemocnic civilní správě byla skutečnost, že se rakouské armádě nedostávalo vojenských lékařů.^[170] Vojenské velení si správně vyhodnotilo, že vycvičení vojenští lékaři budou potřebnější u svých jednotek než v hlavních polních nemocnicích umístěných v zázemí. Změna správy nemocnic představovala situaci vzniklou z nouze a v zásadě neprospěla žádné zainteresované straně. Tento způsob správy byl podstatně dražší než běžná vojenská správa a nebyl zdaleka tak efektivní. Civilní administrativu stálo nemalé časové a finanční úsilí nemocnicím zajistit vhodný personál. Zároveň se administrativní i správní zátěž přesunula prakticky výhradně na civilní úřady. Armáda sice mohla z nemocnic přeložit velkou část personálu k jednotkám, část mužstva však musela v nemocnicích nadále ponechat a platit jej. Vojenská správa se tedy z odpovědnosti za chod nemocnic zcela nevyvázala. Těmi, kdo na změnu doplatili nejvíce, byli pacienti, kterým neprospívaly přesuny mezi různými objekty nemocnic ani rozsáhlá změna personálu, který navíc nebyl pro činnost v nemocnicích řádně vyškolen.

Co se zavedením civilní správy změnilo? Při předání nemocnic civilnímu sektoru byl kladen velký důraz na zachování dosavadních vojenských postupů a většina jich zůstala nezměněna. V některých případech byla snaha zavést nové postupy, jako v případě dodávek léčivých přípravků, v praxi se však tyto novoty příliš neujaly. Nadále byla přímým nadřízeným civilních HPN revizní komise polních nemocnic, která se zodpovídala zemskému guberniu a částečně nejvyššímu vojenskému velení pro Moravu a Slezsko. V tomto případě se však obměnil způsob předávání

[166] MZA v Brně, B 6, kar. 66, N 956, fol. 13–15.

[167] MZA v Brně, B 6, kar. 67, Praesidium, fol. 158–159.

[168] Tamtéž, Praesidium 130, fol. 181.

[169] Tamtéž, Rechnung, fol. 440.

[170] MZA v Brně, B 6, kar. 66, 2667/M Abschrift, fol. 46–51.

informací, kdy bylo primárně informováno gubernium, které o všem rozhodovalo, a po vojenské straně byla vyžadována pouze součinnost. Zásadní byla obměna personálu. Civilní osoby pracovaly v HPN už od doby jejich vzniku, tedy po celou dobu, co byly nemocnice pod vojenskou správou. Oproti vojákům však byli civilisté ve vojenských HPN v menšině. Pod civilní správou se situace obrátila a menšinu v rámci personálu tvořili v nemocnicích ponechaní vojáci.

Změnu vojenské správy na správu civilní je tedy třeba chápat primárně jako velkou obměnu personálu, kdy byli vojáci nahrazeni civilisty, a odpovědnost za chod nemocnic přijalo moravskoslezské gubernium namísto nejvyššího vojenského velení pro Moravu a Slezsko. To s sebou neslo i změnu financování, kdy finanční záležitosti nemocnic místo armády převzala dvorská státní pokladna. Vlastní agenda personálu, kontrakty na dodávky léčivých přípravků a materiálů, veškerý majetek, postupy při péči o nemocné i chod nemocnice se jako takové obměnily spíše nepatrně a změny neměly na činnost nemocnic zásadní vliv.

V případech všech tří nemocnic trvala civilní správa podstatně kratší dobu než správa vojenská, neboť civilní správa měla trvat pouze po nezbytnou nejkratší možnou dobu. Nejdelší čas byla pod civilní správou HPN č. 31 Znojmo, a to 92 dní (oproti 151 dnům pod vojenskou správou). Celých 77 dnů byla pod civilní správou HPN č. 23 Zábřdovice (pod vojenskou správou byla 181 dnů). Nejkratší dobu, pouhých 36 dní, byla pod civilní správou HPN č. 30 Klášterní Hradisko (vojenská správa trvala 196 dní). Dohromady trvala civilní správa vojenských nemocnic na Moravě 128 dní.^[171]

Z hlediska poměru vyléčených pacientů vůči zemřelým lze civilní správu nemocnic považovat jednoznačně za úspěšnou. Také oproti vojenské správě vykazovaly nemocnice vyšší procento vyléčených pacientů a nižší úmrtnost osob. Nicméně HPN pod vojenskou správou svoji činnost vykonávaly za nesrovnatelně horších podmínek. Lepší výsledky činnosti nemocnic pod civilní správou nebyly dány ani tak změnou správy, jako spíše působením příznivějších okolností (méně přeplněné nemocnice, lepší počasí atd.). Přestože úmrtnost v nemocnicích pod vojenskou správou byla vyšší, než tomu bylo v případech vojenských německých nemocnic, nejednalo se o dramatický rozdíl. Úmrtnost v civilních HPN byla zcela srovnatelná s úmrtností ve vojenských německých nemocnicích v letech 1810–1815. Ke stejným a pravděpodobně i lepším výsledkům, jaké vykazovaly civilní HPN, by však došlo i bez předání nemocnic civilní správě. Předání nemocnic civilní správě bylo pacientům spíše na škodu kvůli vynuceným přesunům, stálo nemalé finanční prostředky a způsobilo značné komplikace. Změna správy však splnila svůj základní a jediný cíl – umožnila přeložit vojenský personál (primárně vojenské lékaře) zpět k jejich jednotkám.

[171] Od převodu první vojenské HPN do civilní správy až po zrušení poslední z civilních HPN, konkrétně od předání HPN č. 23 Zábřdovice do civilní správy (16. března 1814) po zrušení civilní HPN č. 31 Znojmo (dne 21. července 1814).